Oikeustapauskokoelma

UNIONIN YLEISEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (toinen jaosto)

27 päivänä kesäkuuta 2012 *

Kilpailu — Kartellit tai muut yhteistoimintajärjestelyt — Itsejäljentävän paperin markkinat — Hintojen vahvistaminen — Päätös, jolla SEUT 101 artiklan rikkominen todetaan — Ensimmäisen päätöksen kumoamisen jälkeen tehty päätös — Rikkomisen lukeminen emoyhtiön syyksi, koska sen katsotaan olleen välitön tekijä — Nullum crimen, nulla poena sine lege — Oikeusvarmuus — Rangaistusten yksilöllisyys — Oikeudenmukainen oikeudenkäynti — Yhdenvertainen kohtelu — Käsittelyaikojen kohtuullisuus — Puolustautumisoikeudet — Sakot — Vanhentuminen — Lieventävät olosuhteet — Yhteistyö

Asiassa T-372/10,

Bolloré, kotipaikka Ergué-Gabéric (Ranska), edustajinaan avocat P. Gassenbach, avocat C. Lemaire ja avocat O. de Juvigny,

kantajana,

vastaan

Euroopan komissio, asiamiehinään W. Mölls, F. Castillo de la Torre ja R. Sauer, avustajanaan avocat N. Coutrelis,

vastaajana,

jossa on kyse SEUT 101 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä 23.6.2010 tehdyn komission päätöksen K(2010) 4160 lopullinen (asia COMP/36.212 – Itsejäljentävä paperi) kumoamista tai muuttamista koskevasta vaatimuksesta,

UNIONIN YLEINEN TUOMIOISTUIN (toinen jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja N. J. Forwood sekä tuomarit F. Dehousse (esittelevä tuomari) ja J. Schwarcz,

kirjaaja: hallintovirkamies C. Kristensen,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 1.2.2012 pidetyssä istunnossa esitetyn,

on antanut seuraavan

tuomion

Tosiseikat

1 Syksyllä 1996 paperiteollisuuskonserni Sappi toimitti Euroopan yhteisöjen komissiolle tietoja, joiden perusteella komissiolla oli aihetta epäillä, että itsejäljentävän paperin alalla toimi salainen hintakartelli.

* Oikeudenkäyntikieli: ranska.

2 Vuonna 1997 komissio suoritti 6.2.1962 annetun neuvoston asetuksen N:o 17 ([EY 81] ja [EY 82] artiklan ensimmäinen täytäntöönpanoasetus) (EYVL 13, s. 204) nojalla tarkastuksia useiden itsejäljentävän paperin tuottajien, erityisesti Papeteries Mougeot'n ja Sappin, sekä muiden yhtiöiden, muun muassa Koehlerin ja Arjo Wiggins Appelton plc:n (jäljempänä AWA), tiloissa.

3 Kyseiset tarkastukset eivät koskeneet asianomaisella toimialalla toimivaa Copigraphia eikä kantajana olevaa Bolloréta, joka on sen kokonaan omistava emoyhtiö.

4 Marraskuussa 1998 kantaja myi Copigraphin AWA:lle.

5 Komissio osoitti vuonna 1999 tietopyyntöjä useille yhtiöille, muun muassa AWA:lle, Papeteries Mougeot'lle, Divipalle, Koehlerille ja Copigraphille. Copigraph sai 20.12.1999 tietopyynnön komissiolta.

6 Komissio antoi 26.7.2000 väitetiedoksiannon (jäljempänä ensimmäinen väitetiedoksianto), jonka se osoitti 17 yhtiölle, muun muassa Copigraphille, kantajalle sen emoyhtiönä sekä AWA:lle, Divipalle, Papeteries Mougeot'lle, Koehlerille, Sappille, Stora Enso Oyj:lle (jäljempänä Stora) ja Mitsubishi HiTec Paper Bielefeld GmbH:lle.

7 Ensimmäisessä väitetiedoksiannossa komissio ilmoitti aikovansa lukea rikkomisen kantajan syyksi sillä perusteella, että se oli Copigraphin kokonaan omistavana emoyhtiönä rikkomisen tapahtuma-aikaan vastuussa Copigraphin osallistumisesta kartelliin.

8 Komissio teki 20.12.2001 [EY] 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaista menettelyä koskevan päätöksen 2004/337/EY (asia COMP/E-1/36.212 – Itsejäljentävä paperi) (EUVL 2004, L 115, s. 1). Kyseisessä päätöksessä komissio ei lukenut rikkomista kantajan syyksi enää ainoastaan sillä perusteella, että se oli Copigraphin emoyhtiö, vaan myös sillä perusteella, että se oli itse osallistunut suoraan kartellin toimintaan.

9 Kantaja nosti päätöstä 2004/337 koskevan kumoamiskanteen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kirjaamoon 11.4.2002 toimittamallaan kannekirjelmällä, joka rekisteröitiin numerolla T-109/02.

10 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi yhdistetyissä asioissa T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 ja T-136/02, Bolloré ym. vastaan komissio, 26.4.2007 antamassaan tuomiossa (Kok., s. II-947; jäljempänä yhdistetyissä asioissa Bolloré annettu tuomio), ettei kantaja ollut voinut ensimmäisen väitetiedoksiannon perusteella saada tietoonsa väitettä, jonka mukaan se osallistui itse suoraan kartellin toimintaan, eikä myöskään niitä tosiseikkoja, jotka komissio päätöksessä 2004/337 esitti tämän väitteen tueksi, minkä vuoksi kyseisellä yhtiöllä ei ollut mahdollisuutta tehokkaasti puolustautua hallinnollisen menettelyn kuluessa tämän väitteen ja näiden tosiseikkojen osalta (edellä mainituissa yhdistetyissä asioissa Bolloré annettu tuomio, 79 kohta).

11 Edellä 10 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Bolloré annetun tuomion 80 ja 81 kohdassa kuitenkin todettiin, että todettu virhe voi johtaa päätöksen 2004/337 kumoamiseen ainoastaan, jos komission väitteitä ei voida näyttää oikeudellisesti riittävällä tavalla toteen sellaisten päätöksessä esitettyjen muiden seikkojen perusteella, joiden osalta kyseisillä yhtiöillä on ollut tilaisuus esittää huomautuksensa. Tuomiossa todettiin lisäksi, että jos pääasian tutkimisen yhteydessä ilmenee komission oikein katsoneen kantajan olevan vastuussa tytäryhtiönsä Copigraphin osallistumisesta kartelliin, komission tekemä virhe ei voi olla perusteena päätöksen kumoamiselle, koska sillä ei ole voinut olla päätöksen päätösosan kannalta ratkaisevaa vaikutusta.

12 Kun ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin oli tutkinut asiakysymykset, nämä seikat saivat sen toteamaan, että kantaja oli vastuussa tytäryhtiönsä kilpailusääntöjen rikkomisesta riippumatta emoyhtiön suorasta osallistumisesta rikkomiseen, ja pysyttämään päätöksen 2004/337 voimassa siltä osin kuin siinä velvoitetaan kantaja maksamaan komission määräämä sakko.

13 Kantajan erityisesti puolustautumisoikeuksiensa loukkaamisen vuoksi tekemän valituksen johdosta yhteisöjen tuomioistuin kumosi yhdistetyissä asioissa (C-322/07 P, C-327/07 P ja C-338/07 P, Papierfabrik August Koehler ym. vastaan komissio, 3.9.2009 antamassaan tuomiossa (Kok., s. I-7191; jäljempänä yhdistetyissä asioissa PAK annettu tuomio) edellä 10 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Bolloré annetun tuomion sekä päätöksen 2004/337 siltä osin kuin se koskee kantajaa.

14 Yhteisöjen tuomioistuin totesi, että se, että päätöksessä 2004/337 on katsottu kantajan olevan vastuussa sen vuoksi, että se on osallisena Copigraphin emoyhtiönä sen lisäksi, että kyseinen emoyhtiö itse on osallisena rikkomisessa, ei sulje pois mahdollisuutta, että kyseinen päätös perustuu menettelyihin, joiden osalta kantaja ei ole kyennyt puolustautumaan (edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK annettu tuomio, 44 kohta).

15 Yhteisöjen tuomioistuin totesi lisäksi, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on siis tehnyt oikeudellisen virheen, kun se ei ole johtanut mitään oikeudellisia seurauksia päätöksestään, jonka mukaan kantajan puolustautumisoikeuksia ei ollut kunnioitettu (edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK annettu tuomio, 45 kohta), ja että edellä 10 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Bolloré annettu tuomio on näin ollen kumottava siltä osin kuin se koskee kantajaa (edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK annettu tuomio, 46 kohta).

16 Yhteisöjen tuomioistuin ratkaisi itse asian lopullisesti perussääntönsä 61 artiklan ensimmäisen kohdan mukaisesti ja totesi erityisesti, että kantajan esittämä päätöksen 2004/337 kumoamista koskeva kanneperuste, jonka mukaan sen puolustautumisoikeuksia on loukattu, on perusteltu ja että kyseinen päätös on näin ollen kumottava siltä osin kuin se koskee kantajaa (edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK annettu tuomio, 48 kohta).

17 Kumoamisen johdosta komissio antoi 15.9.2009 uuden väitetiedoksiannon (jäljempänä toinen väitetiedoksianto), jonka se osoitti kantajalle.

18 Komissio ilmoitti siinä kantajalle aikovansa lukea rikkomisen sen syyksi sillä perusteella, että se oli Copigraphin emoyhtiö, sekä sillä perusteella, että se oli osallistunut suoraan kartelliin (toisen väitetiedoksiannon 7 ja 378 kohta).

19 Kantaja vastasi kyseiseen väitetiedoksiantoon 16.2.2010 päivätyillä huomautuksillaan.

20 Kuultuaan kilpailunrajoituksia ja määräävää markkina-asemaa käsittelevää neuvoa-antavaa komiteaa ja otettuaan huomioon kuulemismenettelystä vastaavan neuvonantajan lopullisen kertomuksen komissio teki 23.6.2010 SEUT 101 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä päätöksen K(2010) 4160 lopullinen (asia COMP/36.212 – Itsejäljentävä paperi) (jäljempänä riidanalainen päätös).

21 Riidanalaisessa päätöksessä komissio totesi korjaavansa yhteisöjen tuomioistuimen edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK antamassaan tuomiossa toteaman lainvastaisuuden jatkamalla menettelyä siitä hetkestä, jolloin toimittiin lainvastaisesti (riidanalaisen päätöksen 6 ja 7 perustelukappale).

22 Komission mukaan toisen väitetiedoksiannon tarkoituksena oli korjata menettelyvirhe, johon se oli syyllistynyt tehdessään päätöksen 2004/337. Komissio totesi lisäksi, että toinen väitetiedoksianto mahdollisti kantajan puolustautumisen siltä osin kuin on kyse sen vastuusta rikkomiseen osallistumisesta paitsi emoyhtiönä tytäryhtiönsä laittoman toiminnan yhteydessä myös sillä perusteella, että se osallistui itse suoraan kartelliin (riidanalaisen päätöksen 8 perustelukappale).

23 Komissio täsmensi, että riidanalainen päätös oli jatkoa toiselle väitetiedoksiannolle ja perustui siihen asiakysymykseen, joka oli johtanut 20.12.2001 tehtyyn päätökseen, ja että siinä otettiin huomioon edellä 10 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Bolloré annettu tuomio sekä edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK annettu tuomio (riidanalaisen päätöksen 9 perustelukappale).

24 Sakkojen määräämättä jättämisestä tai lieventämisestä kartelleja koskevissa asioissa 18.7.1996 antamansa tiedonannon (EYVL C 207, s. 4; jäljempänä yhteistyötiedonanto) nojalla komissio alensi kantajalle määrätyn sakon määrää vielä 5 prosenttia vuonna 2001 myönnetyn 20 prosentin alennuksen lisäksi (riidanalaisen päätöksen 473 perustelukappale).

25 Riidanalaisen päätöksen 1 artiklassa ja 2 artiklan ensimmäisessä kohdassa todetaan seuraavaa:

”1 artikla

Bolloré on rikkonut SEUT 101 artiklan 1 kohtaa ja ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohtaa osallistumalla sopimuksiin ja yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin itsejäljentävän paperin alalla.

Rikkominen tapahtui tammikuun 1992 ja syyskuun 1995 välisenä aikana.

2 artikla

Bollorélle määrätään 21 262 500 euron suuruinen sakko 1 artiklassa tarkoitetusta rikkomisesta.”

Oikeudenkäyntimenettely ja asianosaisten vaatimukset

26 Kantaja nosti nyt käsiteltävänä olevan kanteen unionin yleisen tuomioistuimen kirjaamoon 3.9.2010 toimittamallaan kannekirjelmällä.

27 Kantaja vaatii, että unionin yleinen tuomioistuin

— kumoaa riidanalaisen päätöksen 1 ja 2 artiklan

— toissijaisesti alentaa erittäin huomattavasti sille edellä mainitun päätöksen 2 artiklassa määrätyn sakon määrää

— velvoittaa komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

28 Komissio vaatii, että unionin yleinen tuomioistuin

— hylkää kanteen

— velvoittaa kantajan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Oikeudellinen arviointi

29 Kantaja vetoaa kanteensa tueksi kuuteen kanneperusteeseen.

30 Ensimmäisen kanneperusteen mukaan Roomassa 4.11.1950 allekirjoitetun ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus) 6 ja 7 artiklaa sekä Euroopan unionin perusoikeuskirjan (EUVL 2007, C 303, s. 1; jäljempänä perusoikeuskirja) 41, 47 ja 49 artiklaa on rikottu, koska kantajalle määrätyssä seuraamuksessa loukataan nullum crimen, nulla poena sine lege -periaatetta (jäljempänä rikosten ja rangaistusten laillisuutta koskeva periaate), oikeusvarmuuden periaatetta, rangaistusten yksilöllisyyden periaatetta ja oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Toinen kanneperuste koskee vanhentumissääntöjen rikkomista. Kolmannessa kanneperusteessa väitetään, että yhdenvertaisen kohtelun periaatetta on loukattu. Neljännen kanneperusteen mukaan kohtuullista käsittelyaikaa ei ole noudatettu, eikä kantaja voinut puolustautua rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen ajan vuoksi.

Viides kanneperuste koskee asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan ja [HT] 65 artiklan 5 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennassa 14.1.1998 annettujen suuntaviivojen (EYVL C 9, s. 3; jäljempänä suuntaviivat) rikkomista, rangaistusten yksilöllisyyden periaatteen ja suhteellisuusperiaatteen loukkaamista sekä perusteluvelvollisuuden noudattamatta jättämistä. Kuudennessa kanneperusteessa väitetään, ettei yhteistyötiedonantoa ole noudatettu ja että suhteellisuusperiaatetta ja yhdenvertaisen kohtelun periaatetta on loukattu.

Ensimmäinen kanneperuste, joka koskee Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 ja 7 artiklan sekä perusoikeuskirjan 41, 47 ja 49 artiklan rikkomista

Kanneperusteen ensimmäinen osa, joka koskee Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 ja 7 artiklassa sekä perusoikeuskirjan 47 ja 49 artiklassa tarkoitettujen rikosten ja rangaistusten laillisuutta koskevan periaatteen ja oikeusvarmuuden periaatteen sekä Euroopan unionin jäsenvaltioiden tunnustaman rangaistusten yksilöllisyyden periaatteen loukkaamista

31 Kantaja väittää, että komissio on loukannut rikosten ja rangaistusten laillisuutta koskevaa periaatetta määrätessään sille seuraamuksia sillä perusteella, että se oli Copigraphin emoyhtiö. [SEUT 101] ja [SEUT 102] artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjen täytäntöönpanosta 16.12.2002 annetussa neuvoston asetuksessa (EY) N:o 1/2003 (EYVL 2003, L 1, s. 1) tai Euroopan unionin toiminnasta tehdyssä sopimuksessa ei nimittäin kantajan mukaan säädetä mahdollisuudesta määrätä yhtiölle seuraamuksia sillä perusteella, että se on kartelliin osallistujan emoyhtiö. Kantajan mukaan oikeusvarmuuden periaatetta on loukattu, koska emoyhtiöiden vastuuta on täysin mahdotonta ennakoida. Lopuksi kantaja katsoo, että sille emoyhtiönä määrätyssä seuraamuksessa loukataan rangaistusten yksilöllisyyden periaatetta.

32 Komissio toteaa rikosten ja rangaistusten laillisuutta koskevasta periaatteesta yhtäältä, että kantajan syyksi luettu rikkominen määritellään selvästikin SEUT 101 artiklassa, ja toisaalta, ettei kantaja voi kiistää oikeuskäytännön asemaa oikeuslähteenä. Komission mukaan oikeusvarmuuden periaatetta ei ole loukattu. Rangaistusten yksilöllisyyden periaatetta koskevassa viittauksessaan kantaja ei komission mukaan ota huomioon perusteita, joita sovelletaan emoyhtiöiden vastuuseen tytäryhtiöistään.

33 On muistettava, että rikosten ja rangaistusten laillisuutta koskeva periaate kuuluu jäsenvaltioiden yhteisen valtiosääntöperinteen perustana oleviin unionin yleisiin oikeusperiaatteisiin ja että se on vahvistettu myös kansainvälisissä sopimuksissa, erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklassa (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat C-74/95 ja C-129/95, X, tuomio 12.12.1996, Kok., s. I-6609, 25 kohta; yhdistetyt asiat C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P – C-208/02 P ja C-213/02 P, Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomio 28.6.2005, Kok., s. I-5425, 215–219 kohta; asia C-303/05, Advocaten voor de Wereld, tuomio 3.5.2007, Kok., s. I-3633, 49 kohta ja asia C-266/06 P, Evonik Degussa v. komissio, tuomio 22.5.2008, 38 kohta, ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa).

34 Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklassa ja perusoikeuskirjan 49 artiklassa määrätään, että ”ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut tekohetkellä rikos kansallisen lainsäädännön tai kansainvälisen oikeuden mukaan”.

35 Kyseinen laillisuusperiaate edellyttää, että laissa määritellään selvästi rikokset ja niistä määrättävät rangaistukset. Tämä edellytys täyttyy, kun yksityinen oikeussubjekti voi tietää kyseessä olevan säännöksen tai määräyksen sanamuodon ja tarvittaessa tuomioistuinten siitä tekemän tulkinnan perusteella, mitkä toimet tai laiminlyönnit synnyttävät sen rikosoikeudellisen vastuun (ks. edellä 33 kohdassa mainitut asia Advocaten voor de Wereld, tuomion 50 kohta ja asia Evonik Degussa v. komissio, tuomion 39 kohta).

36 Unionin tuomioistuimen mukaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä seuraa, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklan 1 kappaleessa tarkoitettu ”lainsäädännön ja oikeuden” käsite vastaa kyseisen sopimuksen muissa määräyksissä käytettyä käsitettä ”laki” ja sisältää sekä

lainsäädännöstä että oikeuskäytännöstä johtuvan oikeuden (edellä 33 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 216 kohta ja asia Evonik Degussa v. komissio, tuomion 40 kohta).

37 Ei voida kiistää – eikä myöskään ole kiistetty –, että käsiteltävässä asiassa esiin tuotu rikkominen määritellään selkeästi SEUT 101 artiklassa ja ETA-sopimuksen 53 artiklassa, eikä voida kiistää myöskään sitä, että tytäryhtiön rikkomisen lukeminen emoyhtiön syyksi sillä perusteella, että kyseiset yhtiöt muodostavat yhden ainoan unionin kilpailuoikeudessa tarkoitetun yrityksen, ja että emoyhtiön katsotaan näin ollen osallistuneen rikkomiseen samalla tavoin kuin sen tytäryhtiö, ilmenee unionin tuomioistuimen ja unionin yleisen tuomioistuimen pitkäaikaisen oikeuskäytännön mukaan selkeästi unionin oikeudesta.

38 Asiassa 48/69, Imperial Chemical Industries vastaan komissio, 14.7.1972 annetun tuomion (Kok., s. 619, Kok. Ep. II, s. 25) mukaan se, että tytäryhtiöllä on eri oikeushenkilöllisyys, ei nimittäin riitä sulkemaan pois mahdollisuutta, että sen toiminta johtuu emoyhtiöstä. Tuomiossa todettiin lisäksi, että asia voi olla näin erityisesti silloin, kun tytäryhtiö ei määritä itsenäisesti toimintaansa markkinoilla, vaan noudattaa olennaisilta osin emoyhtiön sille antamia ohjeita (tuomion 132 ja 133 kohta).

39 Asiassa 107/82, AEG-Telefunken vastaan komissio, 25.10.1983 annetussa tuomiossa (Kok., s. 3151, Kok. Ep. VII, s. 281) tytäryhtiön toiminta luettiin AEG:n kokonaan omistaman tytäryhtiön tapauksessa AEG:n syyksi sen oletuksen perusteella, että tytäryhtiö noudattaa emoyhtiönsä hahmottelemia toimintaperiaatteita (tuomion 50 kohta).

40 Asiassa C-294/98 P, Metsä-Serla ym. vastaan komissio, 16.11.2000 annetussa tuomiossa (Kok., s. I-10065) todettiin, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan yhtiön voidaan katsoa olevan vastuussa toisen yhtiön kilpailunvastaisesta käyttäytymisestä, jos tämä toinen yhtiö ei ole päättänyt markkinakäyttäytymisestään itsenäisesti vaan on pääasiallisesti noudattanut ensin mainitun yhtiön antamia ohjeita erityisesti näitä yhtiöitä yhdistävien taloudellisten ja oikeudellisten suhteiden vuoksi (tuomion 27 kohta). Tuomiossa todettiin lisäksi, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tulkinta asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdasta ei tässä tilanteessa ole laillisuusperiaatteen vastainen, koska valittajat, joiden on katsottu olevan vastuussa niiden tuotteita markkinoivan yhdistyksen kilpailua rajoittavista toimista, on edellä mainitun artiklan nojalla tuomittu sakkoon kilpailusääntöjen rikkomisesta, jonka tekijöiksi ne itse on katsottu tämän vastuussa olemisen takia (tuomion 28 kohta).

41 Asiassa C-97/08 P, Akzo Nobel ym. vastaan komissio, 10.9.2009 annetussa tuomiossa (Kok., s. I-8237, 58 kohta), asiassa C-90/09 P, General Química ym. vastaan komissio, 20.1.2011 annetussa tuomiossa (Kok., s. I-1, 37 kohta), yhdistetyissä asioissa C-201/09 P ja C-216/09 P, ArcelorMittal Luxembourg vastaan komissio ja komissio vastaan ArcelorMittal Luxembourg ym., 29.3.2011 annetussa tuomiossa (Kok., s. I-2239, 96 kohta) ja asiassa C-520/09 P, Arkema vastaan komissio, 29.9.2011 annetussa tuomiossa (Kok., s. I-8901, 38 kohta) todettiin lisäksi, että emoyhtiön voidaan katsoa olevan vastuussa tytäryhtiön toiminnasta erityisesti silloin, kun se ei päätä itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään vaan noudattaa olennaisilta osin emoyhtiön sille antamia ohjeita.

42 Edellä esitetystä seuraa kantajan näkemyksen vastaisesti, ettei riidanalaisessa päätöksessä, jossa kantajalle määrättiin seuraamus sillä perusteella, että se on sellaisen kartelliin osallistuneen yhtiön emoyhtiö, jonka kanssa se muodostaa taloudellisen kokonaisuuden, loukata rikosten ja rangaistusten laillisuutta koskevaa periaatetta.

43 Emoyhtiöille tytäryhtiöistä aiheutuvaa vastuuta koskevia edellytyksiä ei myöskään ole ”täysin mahdotonta ennakoida”, vaikka kantaja väittää näin ja pitää sitä oikeusvarmuuden periaatteen vastaisena.

44 Yhteisöjen tuomioistuin oli jo ennen rikkomisajanjaksoa selkeästi ottanut huomioon, että emoyhtiön, joka omistaa tytäryhtiönsä kokonaan, oletetaan vaikuttavan tosiasiallisesti ratkaisevasti tytäryhtiön toimintaan (edellä 39 kohdassa mainittu asia AEG-Telefunken vastaan komissio, tuomion 50 kohta).

45 Tätä ratkaisua on sovellettu jatkuvasti edellä 44 kohdassa mainitusta tuomiosta lähtien (asia T-65/89, BPB Industries ja British Gypsum v. komissio, tuomio 1.4.1993, Kok., s. II-389, Kok. Ep. XIV, s. II-1, 149 ja 150 kohta; asia T-354/94, Stora Kopparbergs Bergslags v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-2111, 80 kohta; yhdistetyt asiat T-305/94-T-307/94, T-313/94-T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 ja T-335/94, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 20.4.1999, Kok., s. II-931, 960, 961 ja 984 kohta; asia T-203/01, Michelin v. komissio, tuomio 30.9.2003, Kok., s. II-4071, 290 kohta; yhdistetyt asiat T-71/03, T-74/03, T-87/03 ja T-91/03, Tokai Carbon ym. v. komissio, tuomio 15.6.2005, 58–60 kohta, ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa; asia T-325/01, DaimlerChrysler v. komissio, tuomio 15.9.2005, Kok., s. II-3319, 219–221 kohta; asia T-330/01, Akzo Nobel v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-3389, 81–83 kohta; asia T-314/01, Avebe v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-3085, 136 kohta; asia T-43/02, Jungbunzlauer v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-3435, 125 kohta; asia T-30/05, Prym ja Prym Consumer v. komissio, tuomio 12.9.2007, 146 kohta, ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa; asia T-112/05, Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomio 12.12.2007, Kok., s. II-5049, 60–62 kohta; asia T-54/03, Lafarge v. komissio, tuomio 8.7.2008, 541–560 kohta, ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa; asia T-69/04, Schunk ja Schunk Kohlenstoff-Technik v. komissio, tuomio 8.10.2008, Kok., s. II-2567, 56–58 kohta; asia T-12/03, Itochu v. komissio, tuomio 30.4.2009, Kok., s. II-883, 49–51 kohta; asia T-175/05, Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomio 30.9.2009, ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa, 91 ja 92 kohta ja asia T-161/05, Hoechst v. komissio, tuomio 30.9.2009, Kok., s. II-3555, 59 kohta).

46 Viimeksi esitettyä toteamusta, jonka mukaan kyseistä ratkaisua on sovellettu jatkuvasti edellä 39 kohdassa mainitussa asiassa AEG-Telefunken vastaan komissio annetun tuomion jälkeen, ei kyseenalaista se, että kantaja viittaa julkisasiamies Botin edellä 41 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa ArcelorMittal Luxembourg vastaan komissio esittämän ratkaisuehdotuksen 198 kohtaan (Kok., s. I-2239), ja täsmennettäköön, ettei unionin tuomioistuin noudattanut kyseisessä tuomiossa (95–100 kohta) julkisasiamiehen ratkaisuehdotuksen 213 kohtaan sisältyviä ehdotuksia.

47 Väite, jonka mukaan emoyhtiöiden vastuuta ei voida ennakoida, koska se perustuu epätäsmälliseen ja jatkuvasti muuttuvaan yrityksen käsitteeseen, on hylättävä.

48 Se, että yrityksen käsitettä sovelletaan taloudellisen toiminnan harjoittamiseen liittyviin mahdollisesti erilaisiin menettelytapoihin, koska oikeuskäytännön mukaan unionin kilpailuoikeudessa tarkoitettuun yrityksen käsitteeseen kuuluvat kaikki taloudellista toimintaa harjoittavat yksiköt riippumatta niiden oikeudellisesta muodosta tai rahoitustavasta ja koska yrityksen käsitteellä on tässä samassa asiayhteydessä katsottava tarkoitettavan taloudellista kokonaisuutta, vaikka oikeudellisesti tämän taloudellisen kokonaisuuden muodostaakin useampi kuin yksi luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö (ks. edellä 41 kohdassa mainittu asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomio 10.9.2009, 54 ja 55 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen), ei nimittäin millään tavoin muuta sitä, että yrityksen käsite taloudellisena kokonaisuutena on määritetty ja täysin ennakoitavissa emoyhtiöiden ja niiden kokonaan omistamien tytäryhtiöiden välisissä suhteissa.

49 Se, että komissio voi määrätä seuraamuksen yksinomaan tytäryhtiölle, yksinomaan emoyhtiölle tai molemmille, ei ole myöskään vastoin oikeusvarmuuden periaatetta, joka edellyttää, että säännöt ovat selviä ja täsmällisiä, ja jonka tarkoituksena on taata tilanteiden ja oikeudellisten suhteiden ennakoitavuus (asia C-199/03, Irlanti v. komissio, tuomio 15.9.2005, Kok., s. I-8027, 69 kohta).

50 Komission oikeus määrätä seuraamus jommallekummalle tai molemmille yksiköistä – emoyhtiölle ja/tai tytäryhtiölle – jotka muodostavat SEUT 101 artiklaa tai ETA-sopimuksen 53 artiklaa rikkoneen yhden ainoan yrityksen, johtuu selvästikin niiden vastuun yhteisvastuullisesta luonteesta, joka tuodaan esiin edellä 45 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä (ks. vastaavasti myös asia C-196/99, Aristrain v. komissio, tuomio 2.10.2003, Kok., s. I-11005, 99 kohdan loppuosa ja edellä 33 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 118 kohdan loppu).

51 Väitteestä, jonka mukaan kantajalle määrätyssä seuraamuksessa loukataan rangaistusten yksilöllisyyden periaatetta, jonka nojalla ketään ei voida rangaista kuin omista teoistaan, on tarpeen todeta ainoastaan, ettei kyseisessä väitteessä oteta huomioon emoyhtiön vastuuta koskevia perusteita, sillä kyseessä ei ole kolmannelle osapuolelle aiheutetusta tuottamuksesta riippumaton vastuu vaan yksilöllinen tuottamusvastuu.

52 Kuten unionin tuomioistuin muistuttaa, unionin kilpailuoikeus perustuu kilpailusääntöjen rikkomiseen syyllistyneen taloudellisen yksikön yksilöllistä vastuuta koskevaan periaatteeseen. Jos emoyhtiö on osa kyseistä taloudellista kokonaisuutta, tämän emoyhtiön katsotaan olevan kilpailuoikeuden rikkomisesta yhteisvastuussa muiden tämän kokonaisuuden muodostavien oikeushenkilöiden kanssa. Vaikka näet emoyhtiö ei suoraan osallistu rikkomiseen, sillä on tällaisessa tapauksessa ratkaiseva vaikutus rikkomiseen osallistuneeseen yhteen tai useampaan tytäryhtiöön. Tästä seuraa, että tällaisessa asiayhteydessä emoyhtiön vastuun ei voida katsoa olevan tuottamuksesta riippumatonta vastuuta (edellä 41 kohdassa mainittu asia Akzo Nobel ym., v. komissio, tuomio 10.9.2009, 77 kohta). Tällöin emoyhtiö tuomitaan kilpailusääntöjen rikkomisesta, jonka sen on katsottu itse tehneen (edellä 40 kohdassa mainittu asia Metsä-Serla ym. v. komissio, tuomion 34 kohta ja edellä 45 kohdassa mainittu asia Schunk Kohlenstoff-Technik ym. v. komissio, tuomion 74 kohta).

53 Edellä esitetyn perusteella kantaja väittää perusteettomasti, että riidanalaisessa päätöksessä loukataan rikosten ja rangaistusten laillisuutta koskevaa periaatetta, oikeusvarmuuden periaatetta ja rangaistusten yksilöllisyyden periaatetta. Ensimmäisen kanneperusteen ensimmäinen osa on näin ollen hylättävä.

Kanneperusteen toinen osa, jonka mukaan kantajan kuulemiseen liittyvissä olosuhteissa ei noudateta Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa ja perusoikeuskirjan 41 ja 47 artiklassa vahvistettua oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin eikä puolueettomuusvaatimusta

54 Ensimmäisen kanneperusteensa toisessa osassa kantaja väittää lähinnä, että komissio on loukannut sen oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Kantajan mukaan sitä koskevan asian ratkaisseet henkilöt eivät nimittäin kuulleet sitä, eikä yksikään komission jäsenistä osallistunut sen kuulemiseen. Kantaja katsoo lisäksi, ettei oikeudenkäyntimenettelyn objektiivista eikä subjektiivista puolueettomuutta koskevaa vaatimusta ole noudatettu.

55 Komissio toteaa, ettei se ole tuomioistuin. Se, ettei yksikään komission jäsenistä osallistunut kuulemiseen, ei tee hallinnollisesta menettelystä virheellistä. Väite, jonka mukaan puolueettomuusvaatimusta ei ole noudatettu, on komission mukaan merkityksetön, koska se perustuu oletukseen, jonka mukaan komissio on tuomioistuin. Komissio, joka ei kiistä olevansa velvollinen noudattamaan kyseistä vaatimusta, toteaa noudattaneensa sitä.

56 Aluksi on todettava, että väite, jonka mukaan kantajan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on loukattu, koska kyseistä yhtiötä koskevan asian ratkaisseet henkilöt eivät kuulleet sitä, on hylättävä.

57 Kyseinen väite perustuu todellakin siihen oletukseen, että komissio on ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa ja perusoikeuskirjan 47 artiklassa tarkoitettu tuomioistuin. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan komissio ei kuitenkaan ole kyseisissä määräyksissä tarkoitettu tuomioistuin (yhdistetyt asiat 209/78-215/78 ja 218/78, van Landewyck ym. v. komissio, tuomio 29.10.1980, Kok., s. 3125, Kok. Ep. V, s. 355, 81 kohta; asia T-348/94, Enso Española v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1875, 56 kohta ja edellä 45 kohdassa mainittu asia Lafarge v. komissio, tuomion 38 kohta).

58 Erityisesti siitä, ettei yksikään komission jäsenistä osallistunut kantajan kuulemiseen, komissio toteaa, ettei kyseinen seikka voi tehdä komissiossa käydystä hallinnollisesta menettelystä virheellistä.

59 Asiassa, jossa kantaja nimenomaan väitti, etteivät komission jäsenet olleet osallistuneet sen kuulemiseen, yhteisöjen tuomioistuin katsoi, ettei kilpailuasiaa koskevassa hallinnollisessa menettelyssä mikään estä sitä, että komission valtuuttamat henkilöt ilmoittavat kuulemisen tulokset komission jäsenille, joiden on päätettävä sakkojen määräämisestä (asia 44/69, Buchler v. komissio, tuomio 15.7.1970, Kok., s. 733, 19–23 kohta).

60 Tätä ratkaisua, joka perustuu siihen, että komissiossa toteutettava menettely on luonteeltaan hallinnollinen menettely eikä tuomioistuinmenettely, sovellettiin neuvoston asetuksen N:o 17 19 artiklan 1 ja 2 kohdassa säädetyistä kuulemisista 25.7.1963 annetussa komission asetuksessa

N:o 99/63/ETY (EYVL L 127, s. 2268), erityisesti sen 9 artiklan 1 kohdassa. Se on edelleen pätevä [SEUT 101] ja [SEUT 102] artiklan mukaisten komission menettelyjen kulusta 7.4.2004 annetussa komission asetuksessa (EY) N:o 773/2004 (EUVL L 123, s. 18), erityisesti sen 14 artiklan 1 kohdassa.

61 Edellä esitetyn perusteella väite, jonka mukaan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on loukattu, koska kantajaa koskevan ”asian ratkaisseet henkilöt eivät kuulleet sitä”, ei ole perusteltu.

62 Seuraavaksi on tutkittava kantajan väitettä, jonka mukaan käsiteltävässä asiassa ei ole noudatettu oikeudenkäyntimenettelyn objektiivista eikä subjektiivista puolueettomuutta koskevaa vaatimusta.

63 Ensinnäkin kantaja väittää, ettei komissio ole noudattanut objektiivista puolueettomuutta koskevaa vaatimusta, koska se on toteuttanut sekä tutkinnan että määrännyt seuraamuksia.

64 On kuitenkin todettava, että kyseinen väite samoin kuin kantajan tässä yhteydessä esittämä viittaus Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen asiassa nro 5242/04, Dubus S.A. vastaan Ranska, 11.6.2009 antamaan tuomioon perustuvat virheelliseen oletukseen siitä, että komissio on Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa ja perusoikeuskirjan 47 artiklassa tarkoitettu tuomioistuin.

65 Kuten komissio itsekin korostaa, sen on hallinnollisessa menettelyssä tietenkin noudatettava unionin oikeuden yleisiä periaatteita (ks. yhdistetyt asiat T-25/95, T-26/95, T-30/95-T-32/95, T-34/95-T-39/95, T-42/95-T-46/95, T-48/95, T-50/95-T-65/95, T-68/95-T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 ja T-104/95, Cimenteries CBR ym. v. komissio, tuomio 15.3.2000, Kok., s. II-491, 718 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen), joihin kuuluu Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa ja perusoikeuskirjan 47 artiklassa vahvistettu oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin; tämän oikeuden ilmentymä on puolueettomuusvaatimus, jota on kantajan mukaan rikottu.

66 Se, että komissio hallinnollisena elimenä toteuttaa tutkinnan sekä määrää seuraamuksia SEUT 101 artiklan rikkomisesta, ei ole kuitenkaan puolueettomuusvaatimuksen vastaista, koska unionin tuomioistuimet valvovat sen päätöksiä (ks. vastaavasti edellä 57 kohdassa mainittu asia Enso Española v. komissio, tuomion 56–64 kohta ja asia T-156/94, Aristrain v. komissio, tuomio 11.3.1999, Kok., s. II-645, 102 ja 103 kohta).

67 Edellä esitettyä arviointia ei kyseenalaista se, että riidanalainen päätös tehtiin sen jälkeen, kun yhteisöjen tuomioistuin oli kumonnut ensimmäisen päätöksen.

68 Toiseksi kantaja väittää, että komission menettelytapa ja huomautukset ennen riidanalaisen päätöksen tekemiseen johtanutta menettelyä ja sen aikana olivat subjektiivista puolueettomuutta koskevan vaatimuksen vastaisia.

69 Kantaja viittaa yhtäältä tiettyihin kilpailupolitiikasta vastaavan komission jäsenen lausumiin, jotka koskevat menettelyyn liittyvistä syistä kumottujen päätösten uudelleen tekemistä, ja toisaalta tiettyihin sanamuotoihin, joilla komissio on kuvaillut käsiteltävässä asiassa sovellettua menettelyä, sekä lopuksi tiettyihin riidanalaisen päätöksen sanamuotoihin, joista kantajan mukaan ilmenee, että kyseinen päätös oli komissiolle ainoastaan ”hallinnollinen muodollisuus”, jonka kantajalle epäedullisesta lopputuloksesta ei ollut epäilystä.

70 Kantaja väittää erityisesti, että jo ennen menettelyn aloittamista kilpailupolitiikasta vastaava komission jäsen oli uutta päätöstä koskevissa lehdistötiedotteissa paljastanut, miten se aikoo menetellä sellaisten yritysten kanssa, joiden oikeuden vastaisen toiminnan unionin tuomioistuimet ovat vahvistaneet. Kantajan mukaan oli todettu, että ”yritykset voivat olla varmoja siitä, etteivät ne voi menettelyyn liittyvistä syistä välttyä niille määrätyiltä kartelleihin liittyviltä sakoilta”, ja että ”komissio on ilmaissut selvästi, etteivät kartelliin osallistujat voi välttää sakkoja menettelyyn liittyvistä syistä”.

71 Lisäksi kantaja toteaa, että sanamuodosta, jolla komissio on kuvaillut käsiteltävässä asiassa sovellettua menettelyä, ilmenee varsin selvästi menettelyn päätavoite ja ennalta määrätty tulos: komissio totesi riidanalaista päätöstä koskevassa lehdistötiedotteessaan ”tehneensä uudelleen” kantajaa koskevan

päätöksen ja kuvaili käsiteltävässä asiassa sovellettua menettelyä riidanalaisessa päätöksessä pelkäksi alkuperäisen menettelyn uudelleen aloittamiseksi eikä uudeksi menettelyksi.

72 Lopuksi kantaja toteaa, että komission mukaan toisen väitetiedoksiannon tarkoituksena oli antaa kantajalle tiedoksi uusi väite, joka koski sen omaa osallistumista. Tässä yhteydessä se, että komissio näyttää ihmettelevän sitä, että kantaja ”käyttää menettelyä hyväkseen” vastatakseen ensimmäiseen väitteeseen, joka koskee sen asemaa emoyhtiönä, osoittaa kantajan mukaan, että käsiteltävässä asiassa sovellettu menettely on komissiolle ”pelkästään hallinnollinen muodollisuus”.

73 Se, että komissio osoittaa päättäväisyyttä sen suhteen, etteivät kilpailun vastaisiin kartelleihin osallistujat voi menettelyyn liittyvistä syistä välttyä unionin oikeuden mukaisilta seuraamuksilta, ei ole osoitus puolueellisuudesta vaan ainoastaan selkeästä tahdosta, joka on täysin sopusoinnussa sen kanssa, että komission tehtävänä on korjata todetut menettelyvirheet kussakin yksittäistapauksessa, jotta unionin kilpailuoikeuden tehokkuus ei heikenny.

74 Lisäksi on huomautettava, ettei komissio menettele lainkaan puolueellisesti aloittaessaan menettelyn uudelleen siitä vaiheesta, jossa lainvastaisuus todettiin. Tässä yhteydessä oikeuskäytännöstä ilmenee, että unionin toimen kumoaminen ei välttämättä vaikuta sitä valmisteleviin toimiin (ks. asia C-415/96, Espanja v. komissio, tuomio 12.11.1998, Kok., s. I-6993, 32 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen), sillä kumotun toimen korvaamiseen tähtäävä menettely voidaan lähtökohtaisesti aloittaa uudelleen juuri siitä vaiheesta, jossa lainvastaisuus tapahtui (yhdistetyt asiat C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P – C-252/99 P ja C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 15.10.2002, Kok., s. I-8375, 73 kohta).

75 Käsiteltävässä asiassa lainvastaisuus johtui päätöksen 2004/337 ja ensimmäisen väitetiedoksiannon välisestä erosta, sillä kyseisessä päätöksessä kantajan katsottiin ensimmäisen kerran olevan vastuussa rikkomisesta myös välittömänä tekijänä. Osoittamalla kantajalle uuden väitetiedoksiannon ja asettamalla sen vastuuseen myös kyseisessä ominaisuudessa komissio korjasi yhteisöjen tuomioistuimen toteaman lainvastaisuuden.

76 Se, että komissio totesi riidanalaista päätöstä koskevan lehdistötiedotteensa englanninkielisessä versiossa tehneensä päätöksen uudelleen (”re-adopted”) – ranskankielisen version mukaan kyseessä oli ”uuden päätöksen tekeminen” – ei osoita, että komissio menetteli kantajaa kohtaan puolueellisesti kyseiseen päätökseen johtaneessa menettelyssä.

77 Kantaja ei osoita millään tavoin, että komissio piti menettelyn uudelleen aloittamista ”pelkkänä hallinnollisena muodollisuutena” ja kantajan kyseisessä menettelyssä esittämiä huomautuksia täysin merkityksettöminä. Komissio päinvastoin teki riidanalaisen päätöksen, jossa sitä paitsi vähennettiin kantajalle määrätyn sakon määrää, kontradiktorisessa menettelyssä ja ottaen huomioon kantajan toteamukset.

78 Siltä osin kuin kantaja väittää, että komissiolla oli sitä kohtaan ennakkokäsitys, on lisäksi todettava, että sääntöjen rikkomista on arvioitava yksinomaan komission keräämien todisteiden perusteella. Jos kilpailusääntöjen rikkominen on tosiasiallisesti näytetty toteen hallinnollisen menettelyn päättyessä, todisteet siitä, että komissio on tämän menettelyn aikaisemmassa vaiheessa ilmaissut olevansa vakuuttunut kyseisen rikkomisen tapahtumisesta, eivät näin ollen voi heikentää kyseisestä rikkomisesta esitetyn näytön paikkansapitävyyttä. Käsiteltävässä asiassa merkityksellistä on ainoastaan se, onko rikkominen näytetty toteen (edellä 65 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Cimenteries CBR ym. v. komissio, tuomion 726 kohta ja asia T-279/02, Degussa v. komissio, tuomio 5.4.2006, Kok., s. II-897, 414 kohta).

79 Edellä esitetystä seuraa, että puolueettomuusvaatimuksen noudattamatta jättämistä koskeva väite on hylättävä.

80 Ensimmäinen kanneperuste on näin ollen hylättävä, koska sen kaikki osat ovat perusteettomia.

81 Käsiteltävänä olevan kanteen jatkotutkinnasta on todettava, että toinen kanneperuste, jonka mukaan seuraamusten määräämistä koskevia vanhentumissääntöjä on rikottu, voi luonteensa vuoksi koskea ainoastaan sakon määräämistä eikä itse rikkomisen toteamista (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat T-22/02 ja T-23/02, Sumitomo Chemical ja Sumika Fine Chemicals v. komissio, tuomio 6.10.2005, Kok., s. II-4065, 40–64 kohta ja asia T-120/04, Peróxidos Orgánicos v. komissio, tuomio 16.11.2006, Kok., s. II-4441, 18 kohta). Toista kanneperustetta tarkastellaan näin ollen niiden kanneperusteiden jälkeen, joissa kiistetään riidanalaisen päätöksen laillisuus rikkomisen toteamisen osalta.

82 Seuraavaksi on näin ollen tarkasteltava kolmatta kanneperustetta.

Kolmas kanneperuste, joka koskee yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista

83 Kantaja väittää, että sitä on kohdeltu riidanalaisessa päätöksessä eri tavoin kuin Storaa. Toisin kuin kantajalle, Storalle ei määrätty seuraamuksia emoyhtiönä, vaikka se oli kantajan tavoin emoyhtiö, jonka tytäryhtiö oli osallistunut rikkomiseen, ja vaikka se oli – toisin kuin kantaja – ensimmäisen väitetiedoksiannon antamishetkellä edelleen entisen tytäryhtiönsä vähemmistöosakkeenomistaja ja maailman johtavia yrityksiä paperimarkkinoilla.

84 Komissio toteaa, että Stora oli päätöksen 2004/337 tekohetkellä erilaisessa tilanteessa kuin kantaja. Komission mukaan yritys ei voi missään tapauksessa välttää kilpailuoikeuden mukaista vastuutaan yksinomaan sillä perusteella, että muita yrityksiä on kohdeltu eri tavoin. Komissio toteaa lopuksi, että kun sääntöjä rikkonut yritys on määritetty, komissio voi vapaasti päättää, kenelle se osoittaa päätöksen ja kuka maksaa sakon.

85 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan yhdenvertaisuusperiaate edellyttää, että toisiinsa rinnastettavia tapauksia ei kohdella eri tavalla ja että erilaisia tapauksia ei kohdella samalla tavalla, ellei tällaista eroa voida objektiivisesti perustella (asia 106/83, Sermide, tuomio 13.12.1984, Kok., s. 4209, 28 kohta ja asia T-311/94, BPB de Eendracht v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1129, 309 kohta).

86 Heti aluksi on todettava, etteivät Stora ja kantaja olleet vastaavanlaisissa tilanteissa, toisin kuin kantaja väittää.

87 Vaikka molemmat yritykset olivat rikkomiseen osallistuneiden tytäryhtiöiden emoyhtiöitä ja siksi ensimmäisen väitetiedoksiannon adressaatteja, komissio nimittäin katsoi kuitenkin ainoastaan Bolloré-konsernin tapauksessa emoyhtiön olevan vastuussa rikkomisesta myös välittömänä tekijänä. Komissio totesi päätöksen 2004/337 355 perustelukappaleessa ja myöhemmin riidanalaisen päätöksen 376 perustelukappaleessa nimenomaisesti, että kantajan suorasta osallistumisesta rikkomiseen on todisteita.

88 Nämä komission mainitsemat seikat vahvistivat osaltaan kiistatta näyttöä siitä, että kantajalla oli ratkaiseva vaikutus tytäryhtiöönsä rikkomisajanjaksona, ja näin ollen sen vastuusta emoyhtiönä, mutta Storan tapauksessa komissio totesi päätöksen 2004/337 360 perustelukappaleessa ja myöhemmin riidanalaisen päätöksen 31 perustelukappaleessa, että Stora-konsernin toimintaa itsejäljentävän paperin alalla oli vuoden 1992 loppuun asti harjoittanut ”suoraan” tytäryhtiö Stora Feldmühle AG ja että kyseinen toiminta oli vuodesta 1993 alkaen keskitetty Stora Feldmühle AG:n uudelle tytäryhtiölle.

89 Edellä esitettyjen komission toteamusten perusteella on riittävän selvää, etteivät Stora- ja Bolloré-konsernien emoyhtiöt olleet vastaavanlaisissa tilanteissa rikkomisajanjaksona ja ettei näin ollen ole yhdenvertaisen kohtelun periaatteen vastaista katsoa, että kantaja on emoyhtiönä vastuussa rikkomisesta, vaikka Storalle ei lopulta määrätty seuraamuksia tytäryhtiönä.

90 Edellä esitettyihin toteamuksiin ei vaikuta se, että Stora oli kantajasta poiketen rikkomisajanjakson jälkeen edelleen entisen tytäryhtiönsä osakkeenomistaja ja toimi paperialan maailmanlaajuisilla markkinoilla.

91 Edellä esitettyjen riittävien toteamusten lisäksi on huomautettava, että Bolloré-konsernin tapauksessa rikkomiseen osallistunut tytäryhtiö (Copigraph) oli lopettanut kaiken toimintansa joulukuussa 1999, minkä vuoksi se tuskin pystyi maksamaan sakkoa päätöksen 2004/337 tekohetkellä. Storan tytäryhtiö, joka oli tällä välin myyty Mitsubishi-konsernille, oli päätöksen 2004/337 tekohetkellä sen sijaan vielä täysin toiminnassa.

92 Edellä esitetyt seikat eivät tietenkään yksin selitä, miksi Storalle ei vuonna 2001 määrätty seuraamuksia emoyhtiönä kuten kantajalle, mutta ne valottavat asiayhteyttä, jossa päätös 2004/337 tehtiin, ja sitä, että komission oli käytännössä määrättävä seuraamus emoyhtiölle toimintansa lopettaneen tytäryhtiön sijaan varmistaakseen päätöksensä tehokkuuden ja sen ehkäisevän vaikutuksen kantajaan, kun taas Storan tapauksessa nämä tavoitteet voitiin saavuttaa tytäryhtiön kautta.

93 Lopuksi on joka tapauksessa todettava, että silloin kun yritys on käyttäytymisellään rikkonut SEUT 101 artiklaa, se ei voi välttyä seuraamuksilta sillä perusteella, että toiselle taloudelliselle toimijalle, jota koskevaa tapausta ei ole saatettu unionin tuomioistuinten käsiteltäväksi, ei ole määrätty sakkoa, kuten nyt käsiteltävässä asiassa (yhdistetyt asiat C-89/85, C-104/85, C-114/85, C-116/85, C-117/85 ja C-125/85–C-129/85, Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomio 31.3.1993, Kok., s. I-1307, Kok. Ep. IX, s. 671, 197 kohta; asia T-303/02, Westfalen Gassen Nederland v. komissio, tuomio 5.12.2006, Kok., s. II-4567, 141 kohta ja asia T-276/04, Compagnie maritime belge v. komissio, tuomio 1.7.2008, Kok., s. II-1277, 94 kohta).

94 Edellä esitetyn perusteella kolmas kanneperuste on hylättävä.

Neljäs kanneperuste, joka koskee kohtuullisen käsittelyajan noudattamatta jättämistä ja puolustautumismahdollisuuden puuttumista rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen ajan vuoksi

95 Kantaja väittää, ettei komissio toimittanut sille toista väitetiedoksiantoa kohtuullisessa ajassa vaan vasta yli 14 vuotta tosiseikkojen tapahtumisen jälkeen. Tämä johtuu kantajan mukaan siitä, että komissio halusi itsepintaisesti pitää voimassa ensimmäisen päätöksen, jonka yhteisöjen tuomioistuin sittemmin kumosi.

96 Kantaja toteaa, ettei se rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen pitkän ajan vuoksi voinut puolustautua sitä väitettä vastaan, jonka mukaan sen katsottiin olevan vastuussa Copigraphin emoyhtiönä. Sen nimittäin täytyi nyt puolustautua ensimmäisen kerran sellaisen Copigraphin syyksi luetun tosiseikan yhteydessä, johon sen ei tarvinnut vastata alkuperäisessä menettelyssä ja jota vastaan se ei ole missään tapauksessa voinut puolustautua tässä menettelyssä.

97 Kantaja katsoo lisäksi, että näin pitkä ajanjakso esti sitä puolustautumasta myös sitä väitettä vastaan, joka koski sen omaa osallistumista rikkomiseen.

98 Komission mukaan käsiteltävässä asiassa toteutetut peräkkäiset menettelyt osoittavat, ettei käsittelyaika ole ollut kohtuuton. Se muistuttaa, että sakkoja määrättäessä kohtuullista käsittelyaikaa koskeva periaate pannaan täytäntöön vanhentumista koskevilla säännöillä.

99 Komissio toteaa, ettei 14 vuoden käsittelyaikaa koskevassa väitteessä oteta huomioon ensimmäistä väitetiedoksiantoa eikä päätöstä 2004/337. Se katsoo lisäksi, ettei unionin tuomioistuimissa toteutettavan menettelyn kestoa voida ottaa huomioon. Komission mukaan sitä ei voida moittia siitä, että se ”halusi itsepintaisesti” pitää päätöksen 2004/337 voimassa.

100 Komission mukaan ei ole näytetty toteen väitettä, jonka mukaan kantajan puolustautumisoikeuksia on loukattu rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen ajan vuoksi.

101 Kantajan vastuusta Copigraphin emoyhtiönä komissio toteaa, ettei toinen väitetiedoksianto eroa ensimmäisestä väitetiedoksiannosta. Kantaja olisi näin ollen voinut vuonna 2000 halutessaan puolustautua ja kiistää kyseiset tosiseikat. Se, ettei se tehnyt näin, johtuu komission mukaan sen

vapaasta puolustuksen valinnasta. Siitä, ettei kantaja ollut osallistunut menettelyyn heti alusta alkaen, komissio toteaa, että menettelyn kontradiktorinen vaihe alkaa väitteiden tiedoksi antamisesta, ettei yrityksillä ole oikeutta vaatia tarkastusta ja ettei komission tutkintatapa voi riippua yksittäisen yrityksen tilanteesta. Kantaja on komission mukaan lisäksi osoittanut päätöksestä 2004/337 nostamassaan kanteessa, että sillä oli mahdollisuus puolustautua asiakysymyksen osalta.

102 Tarkasteltaessa kantajan vastuuta omasta osallistumisestaan rikkomiseen komission mielestä ei ole myöskään näytetty toteen, ettei kantajalla ollut mahdollisuutta puolustautua. Riidanalaisessa päätöksessä esitetyt tosiseikat ovat komission mukaan samat kuin päätöksessä 2004/337 esitetyt tosiseikat, ja ne olivat kantajan tiedossa. Kun kantajalle oli ilmoitettu, että se oli vastuussa sekä emoyhtiönä että kartellikokouksiin osallistuneiden henkilöiden työnantajana, kantaja ei kiistänyt tätä seikkaa kyseisten henkilöiden ollessa sen palveluksessa vaan esitti väitteen vasta heidän lähtönsä jälkeen.

103 On muistutettava, että se, että komission on tehtävä päätökset kohtuullisessa ajassa hallinnollisen menettelyn päätteeksi, perustuu käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatteeseen, joka on unionin oikeuden yleinen periaate ja joka sisältyy perusoikeuskirjan 47 artiklan toiseen kohtaan (ks. vastaavasti edellä 74 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 15.10.2002, 179 kohta ja asia T-196/01, Aristoteleio Panepistimio Thessalonikis v. komissio, tuomio 30.9.2003, Kok., s. II-3987, 229 kohta).

104 Vakiintuneessa oikeuskäytännössä on tältä osin katsottu, että hallinnollisen menettelyn keston kohtuullisuutta on arvioitava tapauskohtaisesti ja että arvioinnissa on otettava huomioon muun muassa asiayhteys, johon käsiteltävä asia kuuluu, asiassa noudatetut eri menettelyvaiheet, asian vaikeusaste sekä asian merkitys eri osapuolille (edellä 74 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 15.10.2002, 187 kohta; asia T-182/96, Partex v. komissio, tuomio 16.9.1999, Kok., s. II-2673, 177 kohta ja edellä 103 kohdassa mainittu asia Aristoteleio Panepistimio Thessalonikis v. komissio, tuomion 230 kohta).

105 Lisäksi on huomautettava, että kohtuullisen käsittelyajan ylittyminen – oletettaessa, että se näytetään toteen – ei välttämättä oikeuta päätöksen kumoamista. Kilpailusääntöjä sovellettaessa kohtuullisen käsittelyajan ylittyminen voi olla kumoamisperuste vain silloin, kun on kyseessä päätös, jossa nämä kilpailusääntöjen rikkomiset on todettu, jos on näytetty toteen, että tätä periaatetta loukkaamalla on vaarannettu kyseisten yritysten puolustautumisoikeudet. Tätä erityistapausta lukuun ottamatta ratkaisun tekemistä kohtuullisessa ajassa koskevan velvoitteen noudattamatta jättäminen ei vaikuta asetuksen N:o 17 ja asetuksen N:o 1/2003 mukaisen hallinnollisen menettelyn pätevyyteen (asia C-185/95 P, Baustahlgewebe v. komissio, tuomio 17.12.1998, Kok., s. I-8417, 49 kohta; asia C-113/04 P, Technische Unie v. komissio, tuomio 21.9.2006, Kok., s. I-8831, 47 ja 48 kohta ja asia T-410/03, Hoechst v. komissio, tuomio 18.6.2008, Kok., s. II-881, 227 kohta; ks. myös julkisasiamies Kokottin 14.4.2011 esittämä ratkaisuehdotus asiassa C-110/10 P, Solvay v. komissio, tuomio 25.10.2011, Kok., s. I-10439, ratkaisuehdotuksen 95–106 kohta).

106 Käsiteltävässä asiassa kantaja toteaa lähinnä, että osoittaessaan sille toisen väitetiedoksiannon yli 14 vuoden kuluttua kantajan syyksi luetun rikkomisen päättymisestä komissio ei noudattanut kohtuullista käsittelyaikaa ja loukkasi sen puolustautumisoikeuksia. Kantaja nimittäin katsoo, ettei sillä ollut väitetiedoksiannon myöhäisen toimittamisen vuoksi käytännössä mahdollisuutta puolustautua Copigraphin emoyhtiönä eikä rikkomisen välittömänä tekijänä. Kantaja huomauttaa, että menettelyn kesto johtuu lähinnä siitä, että komissio teki päätöksen joulukuussa 2001 ja halusi kantajan nostamasta kanteesta huolimatta itsepintaisesti pitää voimassa kyseisen päätöksen, jonka yhteisöjen tuomioistuin kuitenkin kumosi edellä 13 kohdassa PAK mainituissa yhdistetyissä asioissa antamallaan tuomiolla puolustautumisoikeuksien loukkaamisen vuoksi.

107 Tarkasteltaessa, onko käsiteltävässä asiassa noudatettu kohtuullista käsittelyaikaa, on aluksi muistutettava, että tässä arvioinnissa on otettava huomioon asiayhteys, johon käsiteltävä asia kuuluu, ja asiassa noudatetut eri menettelyvaiheet (ks. edellä 104 kohdassa mainittu oikeuskäytäntö). Ottamalla

huomioon ainoastaan kantajan mainitsema 14 vuoden käsittelyaika ilman asiayhteyttä ja asian käsittelyn eri vaiheita ei voitaisi selvittää, onko komissio noudattanut kohtuullista käsittelyaikaa koskevaa vaatimusta.

108 Käsiteltävässä asiassa ensimmäinen väitetiedoksianto oli osoitettu kantajalle 26.7.2000 eli neljän vuoden ja kymmenen kuukauden kuluttua rikkomisen päättymisestä ja kolme vuotta ja kuusi kuukautta tammikuussa 1997 tapahtuneesta tutkinnan aloittamisesta. Päätös 2004/337 tehtiin vuoden ja viiden kuukauden kuluttua ensimmäisestä väitetiedoksiannosta.

109 Edellä mainitut aikavälit eivät ylitä kohtuullista käsittelyaikaa, kun huomioon otetaan erityisesti alustavien tarkastusten ja myöhemmin kontradiktorisen menettelyn kohteena olleiden yritysten suuri määrä. Kuten komissio korostaa, kantaja ei ole päätöksestä 2004/337 nostamassaan kanteessa eikä nyt käsiteltävässä kanteessa myöskään väittänyt, että komissio on menettelyn tässä vaiheessa ylittänyt kohtuullisen käsittelyajan.

110 Kantaja moittii komissiota enintään siitä, että se otti kantajan mukaan hallinnolliseen menettelyyn liian myöhään, nimittäin vasta sitten, kun Copigraph oli jo joka tapauksessa myyty toiselle konsernille. Tätä väitettä tarkastellaan jäljempänä 139–154 kohdassa.

111 Asiassa T-109/02 nostetulla kanteella vireille pannusta oikeudenkäyntimenettelystä on todettava, ettei ajanjaksoa, jona yhteisöjen tuomioistuin tutki päätöksen 2004/337 laillisuutta ja sittemmin edellä 10 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Bolloré annetun tuomion pätevyyttä, ole otettava huomioon määritettäessä komissiossa toteutettavan menettelyn kestoa (ks. vastaavasti edellä 45 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomion 123 kohta ja asia T-66/01, Imperial Chemical Industries v. komissio, tuomio 25.6.2010, Kok., s. II-2631, 102 kohta). Yhteisöjen tuomioistuin totesi lisäksi edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK antamassaan tuomiossa (146–149 kohta) nimenomaisesti, ettei ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa toteutetun menettelyn kesto ylittänyt kohtuullista aikaa.

112 Komissio osoitti kantajalle toisen väitetiedoksiannon 15.9.2009 eli 12 päivän kuluttua siitä, kun yhteisöjen tuomioistuin oli kumonnut päätöksen 2004/337 edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK annetussa tuomiossa. Riidanalainen päätös tehtiin 23.6.2010 eli hieman yli yhdeksän kuukauden kuluttua toisesta väitetiedoksiannosta. Tässäkin tapauksessa on katsottava, ettei komission päätöksen 2004/337 kumoamisen jälkeen toteuttaman hallinnollisen menettelyn kesto ylittänyt kohtuullista aikaa.

113 Edellä esitetystä seuraa, että rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kulunut 14 vuoden aika johtuu useista peräkkäisistä menettelyvaiheista, joista yhdessäkään ei ylitetty kohtuullista aikaa.

114 Kantaja kuitenkin väittää, että kohtuullinen käsittelyaika on ylitetty. Kantaja nimittäin toteaa, että koska jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi unionin toimielimissä kohtuullisen ajan kuluessa (perusoikeuskirjan 47 artikla), komissiolla ei ollut oikeutta asettaa sitä syytteeseen ja määrätä sille seuraamuksia yli 14 vuotta tosiseikkojen tapahtumisen jälkeen tiedoksi annettujen väitteiden perusteella. Kantajan mukaan tämä äärimmäisen pitkä kesto johtuu lähinnä siitä, että komissio teki päätöksen joulukuussa 2001 ja halusi kantajan nostamasta kanteesta huolimatta itsepintaisesti pitää voimassa kyseisen päätöksen, jonka yhteisöjen tuomioistuin kuitenkin kumosi edellä 13 kohdassa PAK mainituissa yhdistetyissä asioissa antamallaan tuomiolla puolustautumisoikeuksien loukkaamisen vuoksi.

115 Siltä osin kuin kantaja esittää täten kohtuullisen ajan ylittymistä koskevan väitteen, jotta riidanalainen päätös kumottaisiin sakon osalta siitä riippumatta, onko ylittyminen näytetty toteen, on todettava, että vaikka kohtuullisen käsittelyajan ylittyminen voi tietyillä edellytyksillä olla kumoamisperusteena päätökselle, jossa todetaan kilpailusääntöjä rikotun, näin ei ole oikeuskäytännön mukaan kuitenkaan

siinä tapauksessa, että tässä päätöksessä määrättyjen sakkojen määrä on riitautettu, sillä komission oikeutta määrätä sakkoja säännellään säännöstöllä, jossa on tältä osin säädetty vanhentumisajasta (asia T-213/00, CMA CGM ym. v. komissio, tuomio 19.3.2003, Kok., s. II-913, 321 kohta ja edellä 105 kohdassa mainittu asia Hoechst v. komissio, tuomio 18.6.2008, 220 kohta).

116 Vanhentumisajoista liikennettä ja kilpailua koskeviin Euroopan talousyhteisön sääntöihin liittyvissä menettelyissä ja niiden nojalla määrättyjen seuraamusten täytäntöönpanossa 26.11.1974 annetulla neuvoston asetuksella (ETY) N:o 2988/74 (EYVL L 319, s. 1) ja sittemmin sitä kilpailun alalla seuranneella asetuksella N:o 1/2003 on otettu käyttöön täydellinen sääntely, joka kattaa yksityiskohtaisesti määräajat, joissa komissio voi perustavanlaatuista oikeusvarmuuden vaatimusta sivuuttamatta määrätä sakkoja unionin kilpailusääntöjen mukaisten menettelyjen kohteina oleville yrityksille. Tältä osin on korostettava, että unionin kilpailusääntöjen soveltamisen yhteydessä määrättävien sakkojen osalta asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 5 kohdassa (aiempi asetuksen N:o 2988/74 2 artiklan 3 kohta) säädetään, että vanhentumisaika päättyy kymmenen vuoden kuluttua siitä, kun vanhentumisaika on katkennut asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 3 kohdan (aiempi asetuksen N:o 2988/74 2 artiklan 1 kohta) mukaisesti, joten komissio ei voi loputtomiin viivyttää sakkoja koskevan päätöksen tekemistä, sillä muutoin sen oikeus tehdä päätös voi vanhentua (edellä 115 kohdassa mainittu asia CMA CGM ym. v. komissio, tuomion 324 kohta ja edellä 105 kohdassa mainittu asia Hoechst v. komissio, tuomio 18.6.2008, 223 kohta).

117 Tämän sääntelyn vuoksi kaikki perustelut, jotka liittyvät komission velvollisuuteen käyttää toimivaltaansa määrätä sakkoja kohtuullisessa ajassa, on hylättävä (edellä 115 kohdassa mainittu asia CMA CGM ym. v. komissio, tuomion 324 kohta ja edellä 105 kohdassa mainittu asia Hoechst v. komissio, tuomio 18.6.2008, 224 kohta; ks. vastaavasti myös asia 52/69, Geigy v. komissio, tuomio 14.7.1972, Kok., s. 787, 20–22 kohta ja edellä 38 kohdassa mainittu asia Imperial Chemical Industries v. komissio, tuomion 46–49 kohta).

118 Siltä osin kuin kantaja väittää, että kohtuullinen aika on ylitetty, jotta riidanalainen päätös kumottaisiin sakon osalta siitä riippumatta, onko ylittyminen näytetty toteen, kyseinen väite on näin ollen hylättävä.

119 Siltä osin kuin kantaja väittää, että kohtuullinen aika on ylitetty, jotta riidanalainen päätös kumottaisiin rikkomisen toteamisen osalta, vaikka sen puolustautumisoikeuksia ei olisikaan loukattu, on todettava, että edellä 105 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaan kohtuullisen ajan ylittyminen voi olla kumoamisperuste vain silloin, kun on kyseessä päätös, jossa nämä unionin kilpailusääntöjen rikkomiset on todettu, jos on näytetty toteen, että tätä periaatetta loukkaamalla on vaarannettu kyseisten yritysten puolustautumisoikeudet. Tätä erityistapausta lukuun ottamatta ratkaisun tekemistä kohtuullisessa ajassa koskevan velvoitteen noudattamatta jättäminen ei vaikuta asetuksen N:o 17 ja asetuksen N:o 1/2003 mukaisen hallinnollisen menettelyn pätevyyteen.

120 Väitteestä, jonka mukaan komissio halusi itsepintaisesti pitää päätöksen 2004/337 voimassa siitä nostetusta kanteesta huolimatta, on tarpeen ainoastaan todeta yhtäältä, että SEUT 278 artiklan mukaan ”Euroopan unionin tuomioistuimen käsiteltävänä olevalla kanteella ei ole lykkäävää vaikutusta”, ja toisaalta, että toimen oletetaan olevan pätevä niin kauan kuin sitä ei ole kumottu (ks. vastaavasti asia C-227/92 P, Hoechst v. komissio, tuomio 8.7.1999, Kok., s. I-4443, 69 kohta ja asia C-199/06, CELF ja ministre de la Culture et de la Communication, tuomio 12.2.2008, Kok., s. I-469, 60 kohta).

121 Siltä osin kuin kiistetään komission oikeus aloittaa hallinnollinen menettely uudelleen sen jälkeen, kun päätös 2004/337 oli kumottu edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK annetulla tuomiolla, on todettava, että SEUT 266 artiklan nojalla toimielimen, jonka säädös on julistettu mitättömäksi, on toteutettava kumoamistuomiosta johtuvat toimenpiteet.

122 Todettuaan edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK annetussa tuomiossa, että on tärkeää, että väitetiedoksiannossa ilmaistaan, missä ominaisuudessa yritystä syytetään väitetyistä tosiseikoista (tuomion 39 kohta), yhteisöjen tuomioistuin totesi samassa tuomiossa, ettei kantaja

voinut ensimmäisen väitetiedoksiannon sanamuodon perusteella ennakoida, että komissio aikoi päätöksessä 2004/337 katsoa sen olevan vastuussa rikkomisesta myös sillä perusteella, että se itse osallistui suoraan kartellin toimintaan (tuomion 40 kohta).

123 Yhteisöjen tuomioistuin ei ottanut ennalta kantaa siihen, olisiko kantajan mahdotonta vastaisuudessa puolustautua. Tuomiossa todettiin ainoastaan, että se, että riidanalaisessa päätöksessä on katsottu kantajan olevan vastuussa sen vuoksi, että se on osallinen Copigraphin emoyhtiönä sen lisäksi, että kyseinen emoyhtiö itse on osallinen rikkomisessa, ei sulje pois mahdollisuutta, että kyseinen päätös perustuu menettelyihin, joiden osalta kantaja ei ole kyennyt puolustautumaan (tuomion 44 kohta).

124 Yhteisöjen tuomioistuin ei näin ollen todennut mitään sellaista, mikä olisi estänyt komissiota osoittamasta edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK annetun tuomion täytäntöönpanotoimena kantajalle uutta väitetiedoksiantoa, jossa sitä ei pidetty syyllisenä enää ainoastaan Copigraphin emoyhtiönä vaan myös rikkomisen välittömänä tekijänä.

125 Toisin kuin kantaja väittää, komissio ei näin toimiessaan pyrkinyt korjaamaan yhteisöjen tuomioistuimen toteamaa puolustautumisoikeuksien loukkaamista pelkästään muodollisella toimenpiteellä.

126 Toisella väitetiedoksiannolla, jossa komissio ilmoitti kantajalle, ettei sitä pidetty syyllisenä ainoastaan Copigraphin emoyhtiönä vaan myös välittömänä tekijänä, komissio päinvastoin pani täytäntöön edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK annetun tuomion aloittamalla uuden kontradiktorisen menettelyn, jossa kantajalla oli mahdollisuus puolustautua kaikkia väitteitä vastaan.

127 On kuitenkin tutkittava, oliko kantajan toiseen väitetiedoksiantoon mennessä kuluneen ajan vuoksi mahdotonta puolustautua siinä esitettyjä väitteitä vastaan, kuten se väittää toiseen väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa ja sittemmin käsiteltävänä olevassa kanteessa.

128 Tällaisessa tapauksessa, joka kantajan on näytettävä toteen (ks. vastaavasti edellä 105 kohdassa mainittu asia Technische Unie v. komissio, tuomion 61 kohta), olisi nimittäin katsottava, että riidanalaisessa päätöksessä loukattiin sen puolustautumisoikeuksia.

129 Kantajan väitettä, jonka mukaan se ei voinut puolustautua rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen ajan vuoksi, on näin ollen tutkittava tarkastelemalla ensin rikkomisen lukemista sen syyksi Copigraphin tytäryhtiönä ja tämän jälkeen rikkomisen lukemista sen syyksi välittömänä tekijänä.

130 Rikkomisen lukemisesta kantajan syyksi Copigraphin tytäryhtiönä kantaja toteaa ensinnäkin, ettei se voi enää puolustautua. Koska Copigraphin toimintaa koskevat komission väitteet oli ilmoitettu ensimmäisessä väitetiedoksiannossa suoraan Copigraphille, kantajan ei nimittäin ollut tarpeen vastata niihin itse. Se puolustautui näin ollen ainoastaan niiden seikkojen osalta, jotka liittyvät sen omaan vastuuseen emoyhtiönä, toisin sanoen sen toimintaan Copigraphia valvoneena yksikkönä. Kantaja toteaa, että toisen väitetiedoksiannon ainoana adressaattina sen on kuitenkin puolustauduttava nyt myös Copigraphin toimintaa koskevia väitteitä vastaan, mikä on käytännössä mahdotonta ajan kulumisen vuoksi.

131 Kantaja toteaa lisäksi, että sen oli joka tapauksessa jo ensimmäisessä hallinnollisessa menettelyssä mahdotonta puolustautua Copigraphin toiminnan osalta menettelyn toteutukseen liittyvien komission puutteiden vuoksi. Nyt se voi mielestään puolustautua vielä vähemmän.

132 Kantajan väitteestä, jonka mukaan sen ei ollut ensimmäisessä hallinnollisessa menettelyssä tarvinnut vastata Copigraphin toiminnasta, on ensinnäkin todettava, että väitetiedoksianto oli annettu tiedoksi sekä kantajalle että Copigraphille ja että kyseisten yhtiöiden muodostaman taloudellisen kokonaisuuden vuoksi Copigraphin syyksi luettu toiminta oli myös kantajan toimintaa, koska se saatettiin vastuuseen rikkomisesta, johon sen katsottiin itse syyllistyneen (ks. edellä 52 kohta).

133 Se, että ensimmäisessä väitetiedoksiannossa käsiteltiin erikseen kantajan saattamista vastuuseen rikkomisesta ja rikkomisten kuvailua, osoittaa ainoastaan, että kantajan saattaminen vastuuseen rikkomisesta edellytti erityisiä selityksiä. Kuten komissio korostaa, nämä selitykset esitettiin kuitenkin ainoastaan rikkomisten kuvailun lisäksi, eivätkä ne korvanneet sitä emoyhtiön osalta. Toisin kuin kantaja väittää, kyseiset selitykset eivät näin ollen muodostaneet toisesta, ainoastaan tytäryhtiötä koskevasta väitteestä erillistä väitettä. Kantajalla ei ollut niiden perusteella syytä olettaa, ettei rikkomisten kuvailu koske sitä.

134 Kantaja väittää, että komission kanta ”on haitallinen, koska yhtiötä, joka kiistää valvovansa toista yhtiötä, ei voida vaatia ottamaan vastineeseensa kysymystä vastuusta kyseisen yhtiön toiminnasta”.

135 On todettava, ettei kyseisessä väitteessä oteta huomioon tosiseikkojen tapahtuma-aikaan jo vakiintunutta oikeuskäytäntöä, joka koskee emoyhtiöiden henkilökohtaista vastuuta silloin, kun ne muodostavat tytäryhtiönsä kanssa taloudellisen kokonaisuuden. Ei ole myöskään sinänsä ristiriitaista vedota emoyhtiön ja tytäryhtiön muodostaman taloudellisen kokonaisuuden puuttumiseen perustuvan puolustuksen lisäksi toissijaisesti puolustukseen, joka liittyy itse rikkomisiin.

136 Lopuksi kyseinen väite on hylättävä myös siltä osin kuin siinä todetaan, ettei emoyhtiön, joka väittää, ettei se valvo tytäryhtiötään, voida edellyttää pitävän samanaikaisesti hallussaan asiakirjoja, joiden perusteella se voi puolustautua tytäryhtiönsä tekoja vastaan.

137 Emoyhtiö ei nimittäin joko tosiasiallisesti valvo tytäryhtiötä, jolloin emoyhtiön vastuu ei tule lainkaan kyseeseen, mistä seuraa, että sille on merkityksetöntä puolustautua tytäryhtiönsä toimien yhteydessä, tai tällainen valvonta on olemassa, jolloin emoyhtiöllä on joka tapauksessa oltava hallussaan – säilytettynä arkistoissaan tai muulla tavoin – asiakirjoja, joiden perusteella se voi puolustautua silloin, kun sitä itseään syytetään emoyhtiönä, joka muodostaa tytäryhtiönsä kanssa taloudellisen kokonaisuuden (ks. vastaavasti edellä 45 kohdassa mainittu asia Hoechst v. komissio, tuomio 30.9.2009, 171 kohta).

138 Edellä esitetyn perusteella kantajan väite, jonka mukaan ensimmäisessä väitetiedoksiannossa esitetyt rikkomisia koskevat seikat eivät koskeneet sitä, on hylättävä.

139 Toiseksi on tutkittava väitettä, jonka mukaan kantajan oli joka tapauksessa jo ensimmäisessä hallinnollisessa menettelyssä mahdotonta puolustautua niiden seikkojen osalta, joista Copigraphia moititaan, käytyyn menettelyyn liittyvien komission puutteiden vuoksi.

140 Kantaja väittää, että komissio otti sen liian myöhään mukaan tähän hallinnolliseen menettelyyn, sillä se oli jo marraskuussa 1998 myynyt Copigraphin kaikkine arkistoineen kolmannelle osapuolelle ja Copigraph oli lopettanut kaiken toimintansa. Kantaja toteaa, ettei se tästä syystä voinut puolustautua ensimmäisessäkään hallinnollisessa menettelyssä Copigraphin rikkomisten yhteydessä. Nyt se voi mielestään puolustautua vielä vähemmän.

141 Kantajan mukaan komissio ei tiedottanut sille meneillään olevasta menettelystä, toisin kuin muille yrityksille, joille määrättiin seuraamuksia tässä asiassa, vaikka komissiolla oli alusta alkaen kaikki tiedot kantajan ja Copigraphin välisistä yhteyksistä. Kantajan mielestä sitä on näin ollen kohdeltu epäsuotuisammin kuin muita tutkinnan kohteena olevia yrityksiä.

142 On syytä muistuttaa, että kilpailuasiaa koskeva hallinnollinen menettely jakautuu kahteen erilliseen ja toisiaan seuraavaan vaiheeseen, eli alustavaan tutkintavaiheeseen ja kontradiktoriseen vaiheeseen, joista molempiin liittyy oma sisäinen logiikkansa. Alustavan tutkintavaiheen, jonka aikana komissio käyttää sille asetuksen N:o 17 ja sittemmin asetuksen N:o 1/2003 nojalla kuuluvia tutkintavaltuuksia ja joka kestää aina väitetiedoksiantoon asti, tavoitteena on tehdä komissiolle mahdolliseksi koota kaikki merkitykselliset seikat, joiden perusteella voidaan todeta se, onko kilpailusääntöjä rikottu vai ei, ja komission on tämän ensimmäisen vaiheen perusteella voitava ottaa kantaa ja päättää, kuinka

menettelyä jatketaan. Sitä vastoin kontradiktorisen vaiheen, joka kestää väitetiedoksiannosta lopullisen päätöksen tekemiseen, nojalla komission on voitava ottaa lopullisesti kantaa kilpailusääntöjen rikkomiseen (ks. vastaavasti edellä 74 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomion 181–183 kohta; asia C-105/04 P, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied v. komissio, tuomio 21.9.2006, Kok., s. I-8725, 38 kohta ja asia T-99/04, AC-Treuhand v. komissio, tuomio 8.7.2008, Kok., s. II-1501, 47 kohta).

143 Asianomaiselle yritykselle ilmoitetaan vasta hallinnollisen menettelyn kontradiktorisen vaiheen alkaessa väitetiedoksiannolla kaikista niistä olennaisista seikoista, joihin komissio menettelyn kyseisessä vaiheessa perustaa näkemyksensä, ja yrityksellä on vasta tuosta ajankohdasta alkaen oikeus tutustua asiaa koskeviin asiakirjoihin puolustautumisoikeuksiensa tehokkaan käyttämisen turvaamiseksi (ks. vastaavasti edellä 74 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomion 315 ja 316 kohta; edellä 142 kohdassa mainittu asia Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied v. komissio, tuomion 47 kohta ja asia C-407/04 P, Dalmine v. komissio, tuomio 25.1.2007, Kok., s. I-829, 59 kohta).

144 Alustavan tutkintavaiheen tavoitteena ei näin ollen ole antaa yrityksille mahdollisuutta puolustautua vaan antaa komissiolle mahdollisuus kerätä kaikki tarvittavat materiaalit, missä yhteydessä se voi vapaasti päättää tutkintansa toteutustavasta ja kerätä tietoja yrityksiltä, joilla voi olla sen mielestä hyödyllisiä tietoja. Komissio ei ole alustavassa tutkintavaiheessa millään tavalla velvollinen osoittamaan tietopyyntöjä tai esittämään samoja kysymyksiä kaikille niille yrityksille, joiden se epäilee osallistuneen kilpailusääntöjen rikkomiseen. On nimittäin todettava, että tällaisen velvollisuuden olemassaolo olisi omiaan haittaamaan komission toimintavapautta sen kilpailun alalla suorittamissa tutkimuksissa, ja näin ollen se voisi haitata myös kyseisten tutkimusten tehokkuutta (ks. vastaavasti asia T-48/00, Corus UK v. komissio, tuomio 8.7.2004, Kok., s. II-2325, 212 kohta).

145 Kohtuullisen käsittelyajan noudattamisesta unionin tuomioistuin on tosin todennut, että arvioitaessa puolustautumisoikeuksien tehokkaan käytön mahdollisten rajoitusten aiheuttajaa ei saa rajoittua hallinnollisen menettelyn kontradiktoriseen vaiheeseen, vaan arvioinnissa on tarkasteltava koko menettelyä sen koko keston ajan (edellä 142 kohdassa mainittu asia Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied v. komissio, tuomion 49 ja 50 kohta; edellä 105 kohdassa mainittu asia Technische Unie v. komissio, tuomion 54 ja 55 kohta ja asia C-521/09 P, Elf Aquitaine v. komissio, tuomio 29.9.2011, Kok., s. I-8947, 118 kohta).

146 Vastaavanlaiset perustelut soveltuvat siihen, onko komissio velvollinen toimittamaan – ja missä laajuudessa – asianomaiselle yksikölle alustavasta tutkintavaiheesta lähtien tietyt tutkinnan sisältöä ja sen tavoitetta koskevat tiedot yrityksen tehokkaan puolustautumisen säilyttämiseksi kontradiktorisessa vaiheessa (edellä 145 kohdassa mainittu asia Elf Aquitaine v. komissio, tuomion 119 kohta).

147 Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että komission on joka tapauksessa jo ennen kyseistä yksikköä kohtaan toteutettavaa ensimmäistä toimenpidettä tiedotettava sille mahdollisista unionin kilpailuoikeuteen perustuvista tutkinta- tai syytetoimenpiteistä (ks. edellä 145 kohdassa mainittu asia Elf Aquitaine v. komissio, tuomion 120 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

148 Unionin tuomioistuin on lisäksi jo todennut, ettei yksilöllisen vastuun periaate ole esteenä sille, että komission aikomuksena on ensin määrätä kilpailusääntöjä rikkoneelle yhtiölle seuraamus ennen sen tutkimista, voidaanko rikkominen mahdollisesti lukea sen emoyhtiön syyksi (yhdistetyt asiat C-125/07 P, C-133/07 P, C-135/07 P ja C-137/07 P, Erste Group Bank ym. v. komissio, tuomio 24.9.2009, Kok., s. I-8681, 82 kohta ja edellä 145 kohdassa mainittu asia Elf Aquitaine v. komissio, tuomion 121 kohta).

149 Siten on niin, että kunhan väitetiedoksiannon adressaatille annetaan kontradiktorisessa hallinnollisessa menettelyssä mahdollisuus esittää asianmukaisesti näkemyksensä komission esiin tuomien tosiseikkojen ja olosuhteiden todenperäisyydestä ja merkityksellisyydestä, komissio ei ole

lähtökohtaisesti velvollinen kohdistamaan kyseiseen adressaattiin tutkintatoimenpidettä ennen väitetiedoksiannon lähettämistä, toisin kuin kantaja väittää (edellä 145 kohdassa mainittu asia Elf Aquitaine v. komissio, tuomion 122 kohta).

150 Toisin kuin kantaja väittää, komissio ei näin ollen ollut velvollinen ottamaan sitä aiemmin mukaan ensimmäisessä hallinnollisessa menettelyssä.

151 Joka tapauksessa on niin, ettei kantaja, jolla on oikeus tutustua komission asiakirja-aineistoon, ole näyttänyt unionin yleisessä tuomioistuimessa toteen väitettään, jonka mukaan komissiolla oli menettelyn alusta alkaen hallussaan kaikki tiedot kantajan ja Copigraphin välisistä yhteyksistä. Vaikka unionin yleisen tuomioistuimen asiana ei ole esittää todisteita kantajan puolesta, on todettava, että ainoa unionin yleisen tuomioistuimen käytettävissä oleva asiakirja, joka osoittaa, että komissio tiesi tiettynä ajankohtana kantajan ja Copigraphin välisistä yhteyksistä, ei ole peräisin vuodelta 1996 tai 1997 vaan on selvästikin 10.2.2000 päivätty Copigraphin vastaus 20.12.1999 esitettyyn tietopyyntöön. Kyseinen tietopyyntö esitettiin heti, kun AWA oli ilmoittanut komissiolle 9.12.1999 päivätyllä kirjeellä ostaneensa Copigraphin vasta marraskuussa 1998. Komissio pyysi näin ollen suoraan Copigraphilta tietoja sen toiminnasta ennen yrityksen myyntiä. Vastauksensa ensimmäisessä kappaleessa Copigraph selvitti komissiolle yhteyksiään kantajaan. Kyseisistä helmikuussa 2000 toimitetuista tiedoista, jotka on sisällytetty lähes sellaisenaan ensimmäiseen väitetiedoksiantoon, johtui, että väitetiedoksianto toimitettiin emoyhtiönä olevalle kantajalle.

152 On hylättävä väite, jonka mukaan kantaja oli myynyt Copigraphin arkistoineen eikä sillä näin ollen ollut enää aineistoa, jonka perusteella se olisi voinut puolustautua. Yhtäältä kantajan tehtävänä oli nimittäin huolehtia Copigraphin myynnin yhteydessä siitä, että kaikki asiakirjat, joiden perusteella voidaan hahmottaa tytäryhtiön toiminta, säilytetään sen omassa kirjanpidossa tai arkistoissa tai muulla tavoin, esimerkiksi pidättämällä oikeus tutustua siirrettyihin arkistoihin, jotta sillä olisi tarvittavat todisteet mahdollisten tuomioistuinmenettelyjen tai hallinnollisten menettelyjen varalta (ks. vastaavasti edellä 45 kohdassa mainittu asia Hoechst v. komissio, tuomio 30.9.2009, 171 kohta). Toisaalta hyväksymällä tämä väite kyseenalaistettaisiin komission oikeus ryhtyä toimenpiteisiin emoyhtiötä kohtaan sen tytäryhtiön myynnin jälkeen.

153 Edellä esitetystä seuraa, että siltä osin kuin kantaja ei – kuten se väittää – tosiasiallisesti voinut toisessa hallinnollisessa menettelyssä puolustautua sitä vastaan Copigraphin emoyhtiönä esitettyjä syytteitä vastaan, tämä ei johtunut rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneesta ajasta tai komission virheistä vaan yksinomaan olosuhteista, joista kantaja vastaa.

154 Ylimääräisenä huomautuksena on lisäksi todettava, että väite, jonka mukaan kantaja ei voinut ensimmäisessäkään hallinnollisessa menettelyssä puolustautua rikkomisia vastaan, ei ole vakuuttava. Kantaja ei nimittäin kiistä sitä, ettei se esittänyt kyseistä väitettä asiassa T-109/02 nostetussa kanteessa. Jos tälle väitteelle olisi ollut jokin asiallinen pohja, kantaja olisi varmasti vedonnut siihen päätöksestä 2004/337 nostamassaan kanteessa. Kantaja sitä paitsi puolustautui kyseisessä kanteessa tosiasiallisesti itse rikkomisten osalta, koska se kiisti rikkomisen keston ja totesi, että Copigraph oli kartellissa ainoastaan seurailijan roolissa.

155 Näin ollen on hylättävä väite, jonka mukaan kantaja ei voinut toisessa hallinnollisessa menettelyssä puolustautua siihen Copigraphin emoyhtiönä kohdistuneita syytteitä vastaan rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen ajan vuoksi.

156 Seuraavaksi on tarkasteltava kantajan väitettä, jonka mukaan se ei voinut rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen ajan vuoksi puolustautua toisessa hallinnollisessa menettelyssä myöskään sitä vastaan, että rikkominen luettiin sen syyksi välittömänä tekijänä.

157 Tässä yhteydessä on aluksi huomautettava, että toisessa väitetiedoksiannossa esitetyt toteamukset, joiden perusteella komissio totesi riidanalaisessa päätöksessä kantajan olevan vastuussa välittömänä tekijänä, koskevat yksinomaan kantajan työntekijöiden osallistumista kartellikokouksiin (ks. toisen

väitetiedoksiannon 376 kohta ja riidanalaisen päätöksen 376 perustelukappale). Kuten riidanalaisen päätöksen 377 perustelukappaleesta ilmenee, komission kanta ei perustu kantajan jäsenyyteen itsejäljentävän paperin eurooppalaisten tuottajien yhdistyksessä (Association of European Manufacturers of Carbonless Paper, AEMCP), joka osallistui rikkomiseen.

158 Komissio esitti näin ollen todisteena kantajan suorasta osallistumisesta kartelliin sen, että kaksi sen työntekijää, kantajan Thonon-les-Bainsin paperitehtaan johtaja ja erikoispapereiden toimialan johtaja V. ja hänen alaisensa B., joka toimi kantajan Thonon-les-Bainsin paperitehtaan myyntitehtävissä, olivat osallistuneet kartellikokouksiin.

159 Kantaja ei kiistä kanteessaan sitä, että edellä mainitut kaksi henkilöä olivat sen työntekijöitä, eikä sitä, että he osallistuivat tosiasiallisesti kartellikokouksiin. Se ei nimittäin esitä käsiteltävässä asiassa – ei kannekirjelmässä eikä vastineessa – mitään kanneperustetta eikä väitettä, jossa todettaisiin komission tehneen virheen tässä yhteydessä. Kantaja esitti istunnossa ainoastaan B:n todistajanlausunnon, jossa hän totesi olleensa kantajan palveluksessa vasta helmikuusta 1995 lähtien. On kuitenkin todettava, ettei tätä uutta väitettä, jonka esittämiselle myöhässä ei ole minkäänlaista perustelua, voida unionin yleisen tuomioistuimen työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdan mukaan ottaa tutkittavaksi. Mikään kantajan henkilöstörekisteriin perustuva todiste ei tue kyseistä väitettä, ja se on ristiriidassa sen 10.2.2000 päivätyn vastauksen kanssa, jonka Copigraph antoi 20.12.1999 esitettyyn tietopyyntöön ja jonka mukaan asianomainen henkilö oli kantajan palveluksessa myyntitehtävissä vuodesta 1994 lähtien.

160 Kantaja näin ollen vetoaa puolustautumisoikeuksiensa loukkaamista koskevassa väitteessään lähinnä ainoastaan siihen, että komissio totesi vasta toisessa väitetiedoksiannossa, että kyseiset kaksi henkilöä toimivat kantajan edustajina. Koska molemmat työntekijät ovat kuitenkin jo lähteneet Bolloré-konsernista eikä kantajalla ole enää mitään yhteyttä heidän mahdollisiin toimiinsa, kantajan mukaan oli aivan liian myöhäistä hankkia heidän todistajanlausuntojaan tai tutkia arkistoja tähän komission uuteen väitteeseen vastaamiseksi.

161 Kantaja päättelee, ettei se rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen ajan vuoksi voinut puolustautua sitä toisessa väitetiedoksiannossa esitettyä väitettä vastaan, jonka mukaan se oli osallistunut suoraan rikkomiseen.

162 Selkeyttääkseen näkemystään kantaja esittää luettelon tiedoista ja asiakirjoista, jotka se olisi omien sanojensa mukaan puolustuksekseen pyytänyt kyseisiltä kahdelta työntekijältään tai etsinyt arkistoista, jos sitä olisi ajoissa syytetty rikkomisen välittömänä tekijänä.

163 Kantajan väite, jonka mukaan komission väitteet ovat uusia, on ainakin asetettava oikeaan suhteeseen.

164 Komissio selvästikin esitti vasta toisessa väitetiedoksiannossa asianmukaisesti, että kantaja oli syyllistynyt rikkomiseen välittömänä tekijänä.

165 Vaikka päätös 2004/337 kumottiin kantajan puolustautumisoikeuksien loukkaamisen vuoksi, kantaja kuitenkin tiesi tosiasiallisesti kyseisestä ajankohdasta alkaen, että komissio luki rikkomisen sen syyksi myös välittömänä tekijänä, koska sen työntekijät V. ja B. olivat osallistuneet kartellikokouksiin. Kantaja sai näin ollen komission kannan tietoonsa vuonna 2001 eikä vuonna 2009.

166 Kantaja ei tästä syystä voi vedota komission asiassa T-109/02 antaman vastineen sanamuotoon väittääkseen lähinnä, että rikkomisen lukeminen sen syyksi välittömänä tekijänä oli sille vuonna 2009 uusi väite. Komission ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa asiassa T-109/02 esittämistä väitteistä riippumatta on nimittäin kiistatonta, että päätöksessä 2004/337 kantajan katsottiin syyllistyneen rikkomiseen välittömänä tekijänä. Nimenomaan muun muassa tästä syystä kantaja nosti kanteen asiassa T-109/02 ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin edellä 10 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Bolloré antamassaan tuomiossa ja yhteisöjen tuomioistuin edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK antamassaan tuomiossa saattoivat ainoastaan vahvistaa kyseisen tosiseikan.

167 Samoista syistä kantaja ei voi vedota myöskään siihen, että kuulemismenettelystä vastaava komission neuvonantaja totesi 13.1.2010 päivätyssä kirjeessä, että toisessa väitetiedoksiannossa esitetään ”kokonaan uusi väite, joka koskee yli 15 vuotta sitten tapahtuneita tosiseikkoja”. Kirjeen asiayhteyden perusteella kyseessä on sitä paitsi ainoastaan vastaus kantajan pyyntöön, jossa se pyysi lisäaikaa toiseen väitetiedoksiantoon vastaamiseen sekä totesi, että kyseessä oli ”kokonaan uusi” väite ja että kyseiset tosiseikat olivat tapahtuneet yli 15 vuotta sitten. Kuulemismenettelystä vastaavan neuvonantajan kanta tulee täysin selväksi, sillä se totesi lopullisessa kertomuksessaan nimenomaisesti, että ”[kantajan] suoraa osallistumista koskeva väite oli annettu sille tiedoksi [päätöksessä 2004/337]”.

168 Edellä esitetyn lisäksi lopuksi on todettava, että komissio oli jo ensimmäisestä väitetiedoksiannosta alkaen tuonut esiin ne tosiseikat, että V. ja B. olivat osallistuneet kartellikokouksiin, todetakseen, että Copigraph ja kantaja sen emoyhtiönä olivat tuolloin syyllistyneet rikkomiseen. Toisin sanoen komissio oli jo ensimmäisestä väitetiedoksiannosta alkaen saattanut mainitut tosiseikat kantajan tietoon, vaikkakin ainoastaan Copigraphin emoyhtiönä.

169 Edellä tämän tuomion 163–168 kohdassa esitettyjen toteamusten perusteella on katsottava, ettei mikään tosiseikoista, joiden perusteella kantajan katsotaan toisessa väitetiedoksiannossa syyllistyneen rikkomiseen välittömänä tekijänä, ollut vuonna 2009 uusi väite eikä ainakaan sellainen, jota vastaan kantaja ei voinut puolustautua rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen ajan vuoksi.

170 Tätä päätelmää ei kyseenalaista se, että kantaja väittää näyttääkseen toteen puolustautumisoikeuksiensa loukkaamisen ajan kulumisen vuoksi, että se esitti vastauskirjelmässään luettelon tiedoista ja asiakirjoista, jotka se olisi omien sanojensa mukaan pyytänyt kyseisiltä kahdelta työntekijältään tai etsinyt arkistoistaan, jos se olisi ajoissa saatettu kyseenalaiseksi rikkomisen välittömänä tekijänä.

171 Kuten kantajan esittämästä asiakirjasta ilmenee, kyseinen väite nimittäin perustuu siihen, että komission kantajan syyksi lukema rikkominen on ”eri” rikkominen kuin se, josta sitä syytetään Copigraphin emoyhtiönä, eli toinen henkilökohtainen rikkominen rikkomiseen osallistumisen muodossa, joka eroaa tosiasiallisesti konkreettisesti Copigraphin osallistumisesta ja jonka osalta kantajan olisi näin ollen pitänyt koota erityistä puolustautumisaineistoa.

172 Käsiteltävässä asiassa on kuitenkin todettava, ettei edellä mainittu väite, jonka kantaja toistaa kanteessa useaan otteeseen, vastaa todellisuutta.

173 Sekä toisesta väitetiedoksiannosta että riidanalaisesta päätöksestä käy nimittäin selvästi ilmi, ettei komissio lue kantajan syyksi mitään muuta rikkomista eikä myöskään rikkomiseen osallistumista, joka eroaisi konkreettisesti Copigraphin osallistumisesta.

174 Rikkominen, johon kantajan katsotaan syyllistyneen sekä Copigraphin emoyhtiönä että välittömänä tekijänä, on yksi ja sama rikkominen, joka koostuu ”osallistumisesta sopimuksiin ja yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin itsejäljentävän paperin alalla” (riidanalaisen päätöksen 1 artikla; ks. myös toisen väitetiedoksiannon 338 kohdan loppu).

175 Tosiseikat, joiden perusteella komissio katsoo kantajan osallistuneen kartelliin myös välittömänä tekijänä, ovat jo kauan tiedossa olleet samat tosiseikat kuin ne, joista voitiin päätellä Copigraphin osallistuminen kartelliin, nimittäin kantajan työntekijöiden V:n ja B:n osallistuminen kilpailunvastaisiin kokouksiin (ks. Copigraphin osalta toisen väitetiedoksiannon 282–294 kohta ja riidanalaisen päätöksen 287–298 perustelukappale; ks. kantajan osalta toisen väitetiedoksiannon 376 kohta ja riidanalaisen päätöksen 376 perustelukappale sekä kyseisten asiakirjojen liitteessä I ja II esitetyt kokouksia koskevat taulukot).

176 Samoihin tosiseikkoihin perustuvan yhden ainoan rikkomisen olemassaoloa ei voida asiaa koskevista kantajan toteamuksista riippumatta kyseenalaistaa vastineen tietyillä sanamuodoilla (46 kohta). Komissio sitä paitsi vahvistaa vastineessaan (61 kohta) ja vastauksessaan (26 kohta) yksiselitteisesti, että kyse on yhdestä ja samasta rikkomisesta, johon kantajan katsotaan syyllistyneen kahdessa ominaisuudessa.

177 Näin ollen on pitkälti merkityksetöntä, että kantaja väittää, ettei se voinut ottaa yhteyttä todistajiin tai käyttää arkistoja voidakseen kiistää kyseiset seikat, joita kantaja ei kuitenkaan kyseenalaistanut unionin yleisessä tuomioistuimessa ainakaan ajoissa tai vakuuttavalla tavalla.

178 Väite, jonka mukaan V:n ja B:n todistajanlausunnolla olisi mahdollisesti voitu näyttää toteen, ettei kantaja ollut osallistunut suoraan rikkomiseen, ei ole uskottava.

179 Kun otetaan huomioon se tosiseikka, jota ei ole vakavasti kiistetty, että kyseiset kaksi henkilöä olivat kantajan työntekijöitä ja että ainakin V. nimettiin kantajan edustajaksi 23.1.1992 pidetyssä ensimmäisessä kartellikokouksessa (ks. riidanalaisen päätöksen 376 perustelukappaleen kolmas virke), kantajan väite nimittäin perustuu loppujen lopuksi siihen – kantajan ja Copigraphin muodostaman taloudellisen kokonaisuuden vuoksi epärealistiseen – oletukseen, että kantajan työntekijöillä oli mahdollisuus osallistua kartellikokouksissa kartelliin Copigraphin nimissä ja samanaikaisesti sanoutua julkisesti ja vakuuttavalla tavalla irti siitä kantajan nimissä.

180 Myös kantajan käyttäytyminen tukee sitä, että väite, jonka mukaan kantajan entisten työntekijöiden todistajanlausunnosta olisi ollut hyötyä puolustuksen kannalta, ei ole uskottava. On nimittäin merkityksellistä huomauttaa, että vaikka kantaja oli 20.12.2001 alkaen tiennyt, että komissio katsoi sen osallistuneen suoraan rikkomiseen, ja olisi tuolloin erittäin helposti voinut hankkia – edelleen sen palveluksessa olleen – B:n todistajanlausunnon, se ei tehnyt näin.

181 Tämä kantajan toimimatta jättäminen sekä se, että kyseisen henkilön todistajanlausuntoa pidettiin välttämättömänä vasta hänen lähdettyään konsernista, mikä on outoa, kun kantajalla olisi ollut monta vuotta aikaa hankkia se, vahvistavat, ettei tästä lausunnosta olisi ollut mitään hyötyä kantajan puolustuksen kannalta.

182 Lopuksi on joka tapauksessa todettava, ettei kantaja ole esittänyt mitään todisteita siitä, ettei vuonna 2009 voitu tosiasiallisesti hankkia tietoja sen entisiltä työntekijöiltä (ks. vastaavanlaiset toteamukset edellä 105 kohdassa mainitussa asiassa Technische Unie v. komissio, tuomion 64 kohta). Kantaja ei ole etenkään millään tavalla näyttänyt toteen pyrkineensä tiettyä huolellisuutta noudattaen ottamaan yhteyttä entisiin työntekijöihinsä ja saamaan heiltä todistajanlausunnon. Kantaja ainoastaan mainitsi istunnossa B:n yhteydessä sairauden ja siitä johtuneen kuolemantapauksen epämääräisesti ja työjärjestyksen 48 artiklan mukaan joka tapauksessa liian myöhään. Väitettä, jonka mukaan kantajalla ei ollut vuonna 2009 enää yhteyttä entisiin työntekijöihinsä, ei näin ollen ole näytetty toteen.

183 Siitä riippumatta, että kantajalla oli mahdollisuus toimia vuodesta 2001 lähtien, sen arkistoista on todettava, että emoyhtiön on säilytettävä asiakirjat, joiden perusteella se voi puolustautua, jos sitä pidetään rikkomiseen osallisena emoyhtiönä, joka muodostaa tytäryhtiönsä kanssa taloudellisen kokonaisuuden (ks. edellä 152 kohta), ja tämä pätee sitäkin suuremmalla syyllä sen omaan käyttäytymiseen ja omiin arkistoihin. Kantajan väite, jonka mukaan oli liian myöhäistä tutkia sen omia arkistoja, on hylättävä.

184 Edellä 156–183 kohdassa esitettyjen toteamusten perusteella on hylättävä kantajan väite, jonka mukaan se ei rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen ajan vuoksi voinut puolustautua toisessa hallinnollisessa menettelyssä rikkomisen välittömänä tekijänä. Käsiteltävän asian erityisolosuhteissa, joita ovat erityisesti se, että kantaja tiesi vuodesta 2001 alkaen komission sitä vastaan esittämistä väitteistä, ettei vuonna 2009 esitetty kokonaan uutta väitettä verrattuna vuonna 2001 esitettyihin väitteisiin, että kantajan katsottiin osallistuneen rikkomiseen välittömänä tekijänä samojen tosiseikkojen perusteella ja ettei se kiistänyt näitä seikkoja ainakaan ajoissa tai vakuuttavalla tavalla, että kantaja pysyi vuosikausia toimettomana eikä ole millään tavalla näyttänyt toteen pyrkineensä tiettyä huolellisuutta noudattaen ottamaan vuonna 2009 yhteyttä entisiin työntekijöihinsä, sekä lopuksi se, ettei kantaja voi pätevin perustein väittää, ettei se voi enää käyttää arkistojaan hyödykseen, unionin yleinen tuomioistuin katsoo, ettei ole näytetty toteen sitä, että puolustautumisoikeuksia on loukattu, koska kantajan katsottiin vasta pitkän ajan kuluttua olevan syyllinen välittömänä tekijänä.

185 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, ettei komissio ole ylittänyt kohtuullista aikaa ja ettei ole näytetty toteen, että kantajan puolustautumisoikeuksia on loukattu rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen ajan vuoksi käsiteltävässä asiassa toteutettavan menettelyn kestosta riippumatta, minkä vuoksi neljäs kanneperuste on hylättävä.

Toinen kanneperuste, joka koskee vanhentumissääntöjen rikkomista

186 Kantajan mukaan vanhentumissäännöistä käy ilmi, että komission toimivalta määrätä seuraamuksia oli vanhentunut niiden tosiseikkojen osalta, joissa Copigraph on välittömänä tekijänä, niiden tosiseikkojen osalta, joissa kantaja on välillisenä tekijänä Copigraphin emoyhtiönä, sekä niiden tosiseikkojen osalta, joissa kantaja on välittömänä tekijänä. Copigraphin tapauksessa viimeinen vanhentumisen katkaiseva toimi on kantajan mukaan ensimmäinen väitetiedoksianto, koska Copigraph ei ole nostanut kannetta päätöksestä 2004/337. Kantajan mukaan komission toimivalta on vanhentunut myös emoyhtiönä olevan kantajan osalta, koska kantajalla kyseisessä ominaisuudessa oleva vastuu on liitännäinen Copigraphin vastuuseen nähden. Tarkasteltaessa kantajaa välittömänä tekijänä mikään alkuperäiseen menettelyyn sisältynyt toimenpide ei ole katkaissut vanhentumista, joten komission toimivalta on kantajan mukaan vanhentunut. Kantaja katsoo, ettei komissio ole täten ottanut huomioon asiassa T-405/06, ArcelorMittal Luxembourg ym. vastaan komissio, 31.3.2009 annettua tuomiota (Kok., s. II-771, 143–145 kohta).

187 Komissio kiistää kantajan tekemän ”keinotekoisen eron” Copigraphin syyksi luettavan rikkomisen ja sellaisen muun rikkomisen välillä, josta kantajaa syytetään emoyhtiönä. Komissio nimittäin toteaa, että kantaja Copigraphin emoyhtiönä ja Copigraph muodostavat yhden ja saman yrityksen ja että molempien katsotaan syyllistyneen samaan rikkomiseen.

188 Komission mukaan vanhentuminen on luonteeltaan objektiivista, ja sitä on arvioitava riidanalaisen päätöksen ainoana adressaattina olevan kantajan osalta. Vanhentumiseen liittyvällä kysymyksellä ei näin ollen ole komission mielestä merkitystä Copigraphin tapauksessa. Komissio katsoo lisäksi, että viittaus edellä 186 kohdassa mainitussa asiassa ArcelorMittal Luxembourg ym. vastaan komissio annettuun tuomioon on virheellinen, ja pitää merkityksettömänä sitä, ettei Copigraph ole nostanut kannetta päätöksestä 2004/337.

189 Väitetty vanhentuminen kantajan hyväksi emoyhtiönä perustuu komission mukaan virheelliseen oletukseen, että emoyhtiön vastuu on ”liitännäinen” tytäryhtiön vastuuseen nähden.

190 Tarkasteltaessa väitettyä vanhentumista välittömänä tekijänä olevan kantajan hyväksi komissio kiistää väitteen, jonka mukaan vanhentuminen ei ole keskeytynyt sillä perusteella, että kantajan katsottiin ensimmäisessä väitetiedoksiannossa olevan vastuussa ainoastaan emoyhtiönä. Vanhentumisen katkaisevat toimet, joihin myös ensimmäinen väitetiedoksianto kuuluu, vaikuttavat kaikkiin rikkomiseen osallistuneisiin yrityksiin ja näin ollen myös kantajaan. Vaikka perustelujen kannalta olisi katsottava, ettei vastuuseen saateta samaa yritystä, olisi selvää, että kantaja on osallistunut rikkomiseen oikeuskäytännössä tarkoitetulla tavalla.

191 Tarkasteltavassa kanneperusteessa kantaja väittää lähinnä, että komission toimivalta määrätä sille seuraamuksia Copigraphin emoyhtiönä on vanhentunut, koska sen vastuu kyseisessä ominaisuudessa on liitännäistä tytäryhtiön vastuuseen nähden ja koska toimivalta on vanhentunut tytäryhtiön hyväksi. Kantaja toteaa lisäksi, että vanhentuminen oli tapahtunut myös sen hyväksi rikkomisen välittömänä tekijänä, koska komissio ei ole toteuttanut vanhentumisajassa vanhentumista katkaisevaa toimea sitä kohtaan kyseisessä ominaisuudessa.

192 Aluksi on todettava, että kantajan väite, jonka mukaan sen vastuu on liitännäistä Copigraphin vastuuseen nähden ja vanhentuminen on tapahtunut Copigraphin hyväksi, on hylättävä merkityksettömänä.

193 Kun – kuten nyt käsiteltävässä asiassa – emoyhtiö ja sen tytäryhtiö muodostavat taloudellisen kokonaisuuden, emoyhtiön nimittäin katsotaan osallistuneen rikkomiseen samalla tavoin kuin tytäryhtiö. Se itse on katsottu rikkomisen tekijäksi (ks. edellä 38–41 kohdassa ja 52 kohdassa mainittu oikeuskäytäntö sekä erityisesti edellä 40 kohdassa mainittu asia Metsä-Serla ym. v. komissio, tuomion 34 kohta).

194 Se, ettei tytäryhtiölle mahdollisesti voida enää määrätä seuraamuksia todetusta rikkomisesta, koska sitä ei enää ole tai koska – kuten kantaja käsiteltävässä asiassa väittää – vanhentuminen on tapahtunut sen hyväksi, ei vaikuta siihen, voidaanko seuraamuksia määrätä emoyhtiölle, jonka katsotaan itse tehneen rikkomisen tytäryhtiönsä kanssa muodostaman taloudellisen kokonaisuuden vuoksi. Emoyhtiö ei tietenkään olisi vastuussa, jos olisi osoitettu, ettei rikkomista ole tapahtunut, mutta tämä vastuu ei voi hävitä tytäryhtiölle määrättävän seuraamuksen vanhentumisen vuoksi. Rikkominen ei nimittäin häviä asetuksen N:o 1/2003 25 artiklassa säädettyjen vanhentumisaikojen vuoksi, vaan niistä hyötyvät ainoastaan välttyvät sakoilta.

195 Edellä esitettyjen alustavien toteamusten perusteella on merkityksetöntä, onko vanhentuminen tapahtunut Copigraphin hyväksi, toisin kuin kantaja väittää.

196 Merkitystä on ainoastaan sillä, onko vanhentuminen tapahtunut riidanalaisen päätöksen ainoana adressaattina olevan kantajan hyväksi.

197 Tässä yhteydessä on todettava, että asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 3 kohdan nojalla kaikki komission suorittamat toimet rikkomisen tutkinnan tai rikkomista koskevan menettelyn aloittamiseksi katkaisevat sakkojen ja uhkasakkojen määräämiseen sovellettavan vanhentumisajan ja vanhentumisaika katkeaa päivänä, jona toimi annetaan tiedoksi ”vähintään yhdelle rikkomiseen osalliselle yritykselle tai yritysten yhteenliittymälle”.

198 Asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 3 kohdan tavoitteena on näin ollen rajata komission toimet, jotka katkaisevat vanhentumisajan kulumisen.

199 Kyseisessä säännöksessä komission toimien ala rajataan nimenomaan rikkomisen tutkinnan tai rikkomista koskevan menettelyn aloittamiseksi toteutettaviin toimiin, jotka annetaan tiedoksi (vähintään) yhdelle rikkomiseen osalliselle yritykselle, toisin sanoen yritykselle, joka on määritelty tällaiseksi päätöksessä, jossa määrätään seuraamus rikkomisesta.

200 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi edellä 186 kohdassa mainitussa asiassa ArcelorMittal Luxembourg ym. vastaan komissio (tuomion 143 kohta), että ”ilmaisulla ’rikkomiseen osallinen yritys’ on ymmärrettävä [asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 3 kohdassa] tarkoitettavan yrityksiä, jotka on määritelty tällaisiksi komission päätöksessä, jossa määrätään seuraamus rikkomisesta”.

201 Asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 4 kohdassa säädetään, että vanhentumisaika katkeaa suhteessa ”kaikkiin” rikkomiseen osallisiin yrityksiin tai yritysten yhteenliittymiin.

202 Asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 4 kohdassa pyritään näin ollen määrittelemään yritykset, joihin vanhentumisajan katkeaminen vaikuttaa.

203 Kyseiseen säännökseen sisältyvällä sanalla ”kaikkiin” on näin ollen tarkoitus korostaa, että merkityksellistä on kyseessä olevan yrityksen objektiivinen osallisuus rikkomiseen siitä riippumatta, missä ominaisuudessa se osallistui rikkomiseen, tunsiko komissio yrityksen ennen väitetiedoksiannon antamista, oliko sitä kohtaan toteutettu vanhentumisen katkaiseva toimi ennen kyseistä väitetiedoksiantoa tai oliko yritys aiemmin saanut kumotuksi komission tekemän sitä koskevan ensimmäisen päätöksen, jossa määrätään seuraamus.

204 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi vastaavasti edellä 186 kohdassa mainitussa asiassa ArcelorMittal Luxembourg ym. vastaan komissio antamassaan tuomiossa (145 kohta) yrityksistä, joiden tapauksessa vanhentumisaika katkeaa, että ilmaisu ”rikkomiseen osallinen” merkitsee objektiivista tosiseikkaa, toisin sanoen osallistumista rikkomiseen, joka erottuu subjektiivisesta ja satunnaisesta seikasta, kuten tällaisen yrityksen yksilöinnistä menettelyssä.

205 Edellä esitetyistä toteamuksista, jotka koskevat asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 3 ja 4 kohdan merkitystä ja soveltamisalaa, ilmenee, että jos yritys on osallistunut rikkomiseen eli se on määritelty tällaiseksi riidanalaisessa päätöksessä, vanhentumisaika katkeaa sen osalta sillä perusteella, että rikkomisen tutkinnan tai rikkomista koskevan menettelyn aloittamiseksi toteutettava toimi on annettu tiedoksi vähintään yhdelle yritykselle (sille tai jollekin toiselle yritykselle), joka on yksilöity rikkomiseen osallistuneeksi yritykseksi.

206 Käsiteltävässä asiassa on todettava, ettei kantajan ole ainoastaan riidanalaisessa päätöksessä todettu osallistuneen rikkomiseen, vaan myös kaikki käsiteltävässä kanteessa esitetyt kanneperusteet, joilla pyritään kyseenalaistamaan tämän toteamuksen laillisuus, on hylätty.

207 Näin ollen kantaja on väitteistään riippumatta asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 4 kohdassa tarkoitettu rikkomiseen osallinen yritys. Kantajan väite, jonka mukaan sen todettiin osallistuneen rikkomiseen välittömänä tekijänä vasta toisessa väitetiedoksiannossa eli yli viiden vuoden kuluttua rikkomisen päättymisestä, on täysin merkityksetön, ja se perustuu asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 3 ja 4 kohdassa säädetyn järjestelmän virheelliseen tulkintaan.

208 Lisäksi on selvää, että rikkomisen tutkinnan tai rikkomista koskevan menettelyn aloittamiseksi toteutettavat toimet annettiin tiedoksi ”vähintään yhdelle rikkomiseen osalliselle yritykselle”, olipa kyseessä sitten komission vuosina 1997 ja 1999 toteuttamat tutkintatoimet (ks. edellä 2 ja 5 kohta), 26.7.2000 annettu ensimmäinen väitetiedoksianto tai 15.9.2009 annettu toinen väitetiedoksianto.

209 Edellä mainitut erilaiset toimet näin ollen katkaisivat vanhentumisajan kantajan kohdalla sen väitteistä riippumatta. Kantajan väitteessä, jonka mukaan edellä 186 kohdassa mainitussa asiassa ArcelorMittal Luxembourg ym. vastaan komissio annetussa tuomiossa todettiin, etteivät kolmansiin kohdistuvat tutkintatoimet katkaise vanhentumisaikaa suhteessa yrityksiin, jotka komissio tuntee ja joiden osallisuudesta rikkomiseen sen täytyy tietää hallussaan olevien asiakirjojen perusteella, on ymmärretty väärin sekä asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 3 ja 4 kohdassa säädetty järjestelmä että kyseisen tuomion sanamuoto (ks. edellä 204 kohta).

210 Vanhentumisjärjestelmä ymmärretään väärin myös väitteessä, jonka mukaan komissio ei olisi saanut tukeutua kumottuun päätökseen 2004/337 osoittaakseen, että kantajan oli todettu osallistuneen rikkomiseen ”komission päätöksessä, jossa määrätään seuraamus rikkomisesta”. Kantajan todetaan riidanalaisessa päätöksessä osallistuneen rikkomiseen, mistä seuraa, että edellä 208 kohdassa mainitut rikkomisen tutkinnan tai rikkomista koskevan menettelyn aloittamiseksi toteutettavat toimet tosiasiallisesti katkaisivat vanhentumisajan kantajan kohdalla.

211 Väitteestä, jonka mukaan unionin yleisen tuomioistuimen ja unionin tuomioistuimen oikeuskäytännössä on tapahtunut ”kehitystä vanhentumissääntöjen tehokkaan soveltamisen hyväksi”, koska ne ovat katsoneet, ettei vanhentumisajan keskeytyminen kanteen nostamisen vuoksi vaikuta erga omnes vaan ainoastaan kantajiin (edellä 186 kohdassa mainittu asia ArcelorMittal Luxembourg ym. v. komissio, tuomion 158 kohta ja edellä 41 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat ArcelorMittal Luxembourg v. komissio ja komissio v. ArcelorMittal Luxembourg ym., tuomion 141–149 kohta), on lopuksi todettava, että unionin tuomioistuinten kyseisissä tuomioissa esittämä ratkaisu koskee joka tapauksessa ainoastaan vanhentumisajan keskeytymistä (asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 6 kohta). Se ei näin ollen missään tapauksessa tarkoita, ettei vanhentumisajan katkeaminen (saman asetuksen 25 artiklan 3 ja 4 kohta) päde kaikkiin rikkomiseen osallisiin yrityksiin. Edellä 186 kohdassa mainitussa asiassa ArcelorMittal Luxembourg ym. vastaan komissio annetussa tuomiossa erotettiin lisäksi selvästi toisistaan vanhentumisajan katkeaminen, jonka osalta vaikutuksesta erga omnes on ”nimenomaisesti säädetty” asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 4 kohdassa, vanhentumisajan keskeytymisestä, jonka osalta tätä kysymystä ”ei ole ratkaistu” (tuomion 153 kohdan ensimmäinen virke).

212 Näin ollen on katsottava, että edellä 208 kohdassa mainitut erilaiset toimet, erityisesti (26.7.2000 annettu) ensimmäinen väitetiedoksianto, katkaisivat kantajan kohdalla vanhentumisajan, joka oli alkanut kulua syyskuussa 1995.

213 Vanhentumisaika, joka oli tästä syystä alkanut kulua uudelleen alusta ensimmäisestä väitetiedoksiannosta lähtien, keskeytyi asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 6 kohdan nojalla 11.4.2002 (päivä, jona kantaja nosti kanteen asiassa T-109/02 ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa) ja 3.9.2009 (edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK annetun tuomion antamispäivä) väliseksi ajaksi ja kului tämän jälkeen edelleen, kunnes 15.9.2009 annettu toinen väitetiedoksianto katkaisi sen kulumisen. Vanhentumisaika kului näin ollen 26.7.2000 ja 15.9.2009 välisenä aikana, josta vähennetään yhden vuoden ja yhdeksän kuukauden pituinen keskeytymisajanjakso.

214 Toisen väitetiedoksiannon (15.9.2009) jälkeen vanhentumisaika alkoi kulua uudelleen alusta siihen asti, kunnes komissio teki riidanalaisen päätöksen 23.6.2010 eli yhdeksän kuukauden kuluttua.

215 Tästä seuraa, että riidanalainen päätös tehtiin asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 1 kohdan b alakohdassa säädetyn viiden vuoden vanhentumisajan kuluessa.

216 Myös saman asetuksen 25 artiklan 5 kohdan toisen virkkeen mukaista kymmenen vuoden määräaikaa noudatettiin, koska rikkomisen päättymisen (syyskuu 1995) ja riidanalaisen päätöksen (kesäkuu 2010) välinen aika, josta on vähennetty oikeudenkäyntimenettelyn ajan kestänyt keskeytymisajanjakso (11.4.2002–3.9.2009), on seitsemän vuotta ja neljä kuukautta.

217 Edellä esitetystä seuraa, ettei vanhentuminen toteutunut kantajan kohdalla, minkä vuoksi toinen kanneperuste on hylättävä.

Viides kanneperuste, joka koskee suuntaviivojen rikkomista, rangaistusten yksilöllisyyden periaatteen ja suhteellisuusperiaatteen loukkaamista sekä perusteluvelvollisuuden noudattamatta jättämistä

Kanneperusteen ensimmäinen osa, joka koskee sitä, että sakon määrää on kieltäydytty alentamasta menettelyn tosiseikkojen ja oikeudellisten seikkojen perusteella

218 Kantaja väittää, että kolme seikkaa, joiden perusteella sakon määrää olisi pitänyt alentaa merkittävästi, ovat ensinnäkin se, ettei kantaja voinut käyttää puolustautumisoikeuksiaan, toiseksi se, että kantaja omisti Copigraphin vain vähän aikaa markkinoilta poistumisensa vuoksi, sekä kolmanneksi se, että Copigraph oli ”pieni tekijä”, jota syytetään ainoastaan passiivisesta ja pakotetusta kartelliin osallistumisesta. Kantajan mukaan sille määrätyn sakon määrää olisi pitänyt alentaa, etenkin jos sitä verrataan markkinajohtajalle ja kartellin johtajana toimineelle AWA:lle määrätyn sakon määrään.

219 Komissio toteaa, että mainitut kolme seikkaa on jo hylätty, että ne ovat merkityksettömiä tai että ne on jo otettu huomioon. Komissio pitää soveltamiensa kriteerien perusteella kantajan esittämää vertausta AWA:n tapaukseen ”pelkistettynä ja harhaanjohtavana”.

220 Aluksi on todettava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan komissiolla on kunkin sakon määrää vahvistaessaan harkintavaltaa (asia T-150/89, Martinelli v. komissio, tuomio 6.4.1995, Kok., s. II-1165, 59 kohta ja asia T-352/94, Mo och Domsjö v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1989, 268 kohta). Sen arviointi on kuitenkin suoritettava noudattaen unionin oikeutta, johon eivät kuulu pelkästään perustamissopimuksen määräykset vaan myös yleiset oikeusperiaatteet (asia T-450/05, Peugeot ja Peugeot Nederland v. komissio, tuomio 9.7.2009, Kok., s. II-2533, 273 kohta). Lisäksi on huomautettava, että tätä arviointia valvoo unionin tuomioistuin, jonka asiana on harjoittaa sille kuuluvaa laillisuusvalvontaa ja käyttää sille asetuksen N:o 1/2003 31 artiklassa myönnettyä täyttä harkintavaltaa – mahdollisten oikeusjärjestykseen perusteisiin kuuluvien seikkojen lisäksi – kantajan esittämien kanneperusteiden ja niiden seikkojen perusteella, jotka kantaja on esittänyt kanneperusteiden tueksi (ks. vastaavasti asia C-386/10 P, Chalkor v. komissio, tuomio 8.12.2011, Kok., s. I-13085, 62–64 kohta ja asia C-389/10 P, KME Germany ym. v. komissio, tuomio 8.12.2011, Kok., s. I-12789, 129–131 kohta).

221 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan rikkomisen vakavuutta määritettäessä on otettava huomioon monia seikkoja, kuten asian ominaispiirteet, asiayhteys ja sakkojen ennalta ehkäisevä vaikutus (edellä

33 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 241 kohta ja asia C-328/05 P, SGL Carbon v. komissio, tuomio 10.5.2007, Kok., s. I-3921, 43 kohta).

222 Käsiteltävässä asiassa riidanalaisesta päätöksestä ilmenee, että komissio on määrittänyt kantajalle määrätyn sakon määrän yleisen menetelmän perusteella, jonka komissio on asettanut itselleen suuntaviivoissa, joiden 1 kohdan ensimmäisessä alakohdassa todetaan seuraavaa: ”[Sakkojen] perusmäärä määritetään rikkomisen vakavuuden ja keston perusteella. Ne ovat ainoat asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa vahvistetut perusteet.”

223 Väite, jonka mukaan sakon määrää on alennettava, koska kantaja ei ole voinut puolustautua rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen ajan vuoksi, on hylättävä perusteettomana, kun otetaan huomioon neljättä kanneperustetta tarkasteltaessa esitetyt toteamukset.

224 Myös väite, jonka mukaan sakon määrää on alennettava, koska markkinoilta poistunut kantaja omisti Copigraphin vain vähän aikaa, on hylättävä, koska on kiistatonta, että kantaja oli Copigraphin emoyhtiö koko rikkomisen keston ajan. Sillä, että kantaja myi Copigraphin ja poistui markkinoilta rikkomisen päätyttyä, ei voida perustella sakon määrän alentamista.

225 Väitteestä, jonka mukaan Copigraph oli ”pieni tekijä” markkinoilla, on todettava, että komissio otti tämän huomioon sakon määrää laskiessaan. Tämä ilmenee nimittäin Copigraphin liikevaihdosta, joka otettiin huomioon määritettäessä sakon perusmäärä rikkomisen vakavuuden perusteella (ks. riidanalaisen päätöksen 434–437 perustelukappale).

226 Väitteestä, jonka mukaan komissio on syyttänyt Copigraphia ainoastaan passiivisesta ja pakotetusta kartelliin osallistumisesta, on todettava, että komissio päinvastoin piti Copigraphia ja kantajaa kuten kaikkia muitakin kartellin jäseniä aktiivisina jäseninä (riidanalaisen päätöksen 455 perustelukappale) ja että asianomaisten yritysten asiana oli pakotetun osallistumisen yhteydessä ilmoittaa komissiolle laittomasta toiminnasta ja kilpailijoidensa uhkailuista, jotta kyseinen toiminta saadaan loppumaan (riidanalaisen päätöksen 456 perustelukappale).

227 Väitteestä, jonka mukaan kantajalle määrätty sakko vastaa prosenttimääräisesti markkinoilla kertyneeseen liikevaihtoon suhteutettuna kartellin johtajan AWA:n liikevaihtoa, on lopuksi tarpeen huomauttaa ainoastaan, että kyseessä on pelkkä sattuma.

228 Sekä kantajalle määrätty sakko (21,26 miljoonaa euroa eli 35,43 prosenttia kantajan liikevaihdosta kyseisillä markkinoilla) että AWA:lle määrätty sakko (141,75 miljoonaa euroa eli 37,26 prosenttia AWA:n liikevaihdosta kyseisillä markkinoilla) johtuvat ainoastaan komission kummankin yrityksen yksittäisessä tapauksessa soveltamasta suuntaviivojen laskentatavasta, jossa noudatetaan rangaistusten yksilöllisyyden periaatetta (ks. kantajan osalta riidanalaisen päätöksen 414–479 perustelukappale, erityisesti 436, 442, 443, 450–453, 461, 468, 473 ja 479 perustelukappale; ks. AWA:n osalta päätöksen 2004/337 369–461 perustelukappale, erityisesti 409, 412, 415–417, 424, 432, 433, 448, 452 ja 461 perustelukappale).

229 Edellä esitetystä seuraa, että viidennen kanneperusteen ensimmäinen osa on hylättävä.

Kanneperusteen toinen osa, joka koskee sitä, että sakon määrää on kieltäydytty alentamasta itsejäljentävän paperin alalla vallitsevan kriisin vuoksi

230 Kantaja väittää, ettei kartellia, jolla pyritään torjumaan alan väistämätöntä taantumaa, voida kohdella yhtä tiukasti kuin kartellia, jolla pyritään maksimoimaan voitto menestyvällä alalla. Kantajan mukaan komission käytännössä on tästä esimerkkejä, ja tällaisen menettelytavan välttämättömyys on tuotu esiin sekä kansallisella ja että kansainvälisellä tasolla.

231 Kantajan mukaan komissio on käsiteltävässä asiassa maininnut kyseisten markkinoiden taantuman ja myös korostanut sitä mutta kieltäytynyt ottamasta sitä huomioon ilman minkäänlaisia perusteluja, vaikka alan taantuma jatkui.

232 Komissio toteaa ottaneensa alan taloudellisen tilanteen huomioon. Vertaaminen aiempiin päätöksiin on sen mielestä merkityksetöntä. Se huomauttaa lisäksi, että kriisi vaikutti alaan tosiasiallisesti vasta rikkomisen päättyessä, mikä ei suinkaan ole lieventävä seikka vaan tukee päätelmää, jonka mukaan kartellilla ainoastaan jatkettiin toivotonta tilannetta keinotekoisesti. Komissio katsoo lisäksi, ettei se oikeuskäytännön mukaan ole velvollinen ottamaan huomioon lieventävänä seikkana sitä, että kyseessä oleva ala oli taloudellisesti heikossa kunnossa. Komission mukaan on merkityksetöntä, että alan taantuman todettiin jatkuvan päätöksessä 2004/337.

233 Viidennen kanneperusteen toisesta osasta on todettava, ettei kantaja voi moittia komissiota siitä, ettei se ottanut väitettyä itsejäljentävän paperin alalla vallitsevaa kriisiä huomioon lieventävänä seikkana laskiessaan sakon määrää.

234 Kuten komissio riidanalaisen päätöksen 460 perustelukappaleessa nimenomaisesti korosti ja kuten vakiintuneesta oikeuskäytännöstä ilmenee, komissio ei nimittäin ole velvollinen pitämään asianomaisen alan heikkoa taloudellista tilaa lieventävänä olosuhteena, ja vaikka komissio on ottanut aikaisemmissa asioissa huomioon alan taloudellisen tilanteen lieventävänä olosuhteena, se ei merkitse sitä, että sen pitäisi välttämättä edelleenkin noudattaa tätä käytäntöä (yhdistetyt asiat T-259/02-T-264/02 ja T-271/02, Raiffeisen Zentralbank Österreich ym. v. komissio, tuomio 14.12.2006, Kok., s. II-5169, 510 kohta; edellä 45 kohdassa mainittu asia Prym ja Prym Consumer v. komissio, tuomion 208 kohta ja asia T-11/05, Wieland-Werke ym. v. komissio, tuomio 19.5.2010, 227 kohta, ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa).

235 Kuten komissio perustellusti totesi (riidanalaisen päätöksen 460 perustelukappaleessa), kartellit syntyvät yleensä silloin, kun ala joutuu vaikeuksiin. Jos kantajan perustelut hyväksyttäisiin, sakkoa olisi säännönmukaisesti alennettava lähes kaikissa tapauksissa (ks. vastaavanlaiset toteamukset edellä 234 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Raiffeisen Zentralbank Österreich ym. v. komissio, 510 kohta; edellä 45 kohdassa mainitussa asiassa Prym ja Prym Consumer v. komissio, tuomion 207 kohta ja edellä 234 kohdassa mainitussa asiassa Wieland-Werke ym. v. komissio, tuomion 227 kohta).

236 Viidennen kanneperusteen toinen osa on näin ollen hylättävä.

Kanneperusteen kolmas osa, jonka mukaan perusteluvelvollisuutta ei ole noudatettu sakon määrän laskentaan liittyvien parametrien yhteydessä

237 Kantaja väittää, ettei mistään riidanalaisen päätöksen 65 perustelukappaleesta, joissa käsitellään korjaavia toimenpiteitä, ilmene, missä suhteessa sen oma osallistuminen rikkomiseen on otettu huomioon sakon määrää laskettaessa.

238 Komissio pitää tätä kritiikkiä merkityksettömänä, koska rikkominen, joka luetaan kantajan syyksi sen oman osallistumisen perusteella, on sama kuin se, joka luetaan kantajan syyksi sillä perusteella, että se on vastuussa tytäryhtiönsä toiminnasta. Koska kyseessä on yksi ja sama rikkominen, joka luetaan yhden ja saman yrityksen syyksi, sakon määrän laskennassa ei ole komission mukaan tarpeen tehdä eroa näiden kahden ominaisuuden välillä, joiden perusteella kantajalle määrätään seuraamuksia.

239 On todettava, että viidennen kanneperusteen kolmas osa perustuu jo hylättyyn oletukseen (ks. edellä 173–176 kohta), jonka mukaan rikkominen, josta kantajaa syytetään välittömänä tekijänä, eroaa rikkomisesta, joka luetaan sen syyksi Copigraphin emoyhtiönä.

240 Kuten edellä jo todettiin, kantaja osallistui samaan rikkomiseen sekä välittömänä tekijänä että Copigraphin emoyhtiönä. Kyseinen rikkominen luettiin kantajan syyksi enintään näissä kahdessa ominaisuudessa.

241 Koska yhtä ja samaa yritystä syytetään näin ollen samasta rikkomisesta, komission ei tarvinnut sakon määrää laskiessaan erottaa toisistaan näitä kahta ominaisuutta, joiden perusteella kantaja oli saatettu vastuuseen.

242 Edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK 2.4.2009 esittämässään ratkaisuehdotuksessa (103 kohta) julkisasiamies Bot lisäksi korosti, ettei se, että kantajan katsottiin päätöksessä 2004/337 olevan vastuussa rikkomisesta myös välittömänä tekijänä, vaikuttanut sakon määrään, koska se oli laskettu itsejäljentävän paperin markkinoilla kertyneestä liikevaihdosta, joka kuului kokonaan sen tytäryhtiölle Copigraphille. Sama pätee riidanalaiseen päätökseen.

243 Edellä esitetystä seuraa, ettei sakon määrää laskettaessa ollut tarpeen tehdä eroa niiden ominaisuuksien välillä, joiden perusteella kantajan oli katsottu olevan vastuussa rikkomisesta.

244 Viidennen kanneperusteen kolmas osa, joka koskee perusteluvelvollisuuden laiminlyöntiä, on näin ollen hylättävä.

245 Viides kanneperuste on hylättävä, koska mikään sen osista ei ole perusteltu.

Kuudes kanneperuste, joka koskee yhteistyötiedonannon noudattamatta jättämistä sekä suhteellisuusperiaatteen ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista

246 Kantajan mielestä on täysin riittämätöntä, että riidanalaisessa päätöksessä alennettiin kantajalle määrätyn sakon määrää 5 prosenttia päätöksessä 2004/337 jo myönnetyn 20 prosentin alennuksen lisäksi.

247 Kantaja toteaa pyytäneensä toiseen väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa, että sakkoa alennetaan lisää yhteistyötiedonannon D kohdan 2 alakohdan nojalla. Koska kantaja ei voinut puolustautua, se nimittäin päätti olla kiistämättä Copigraphin osallistumista kartelliin koko komission määrittämän rikkomisajanjakson ajan eli tammikuusta 1992 syyskuuhun 1995. Näin kantaja myönsi Copigraphin osallistuneen rikkomiseen 25 kuukauden ajan, kun Copigraph myönsi osallistumisensa ainoastaan 21 kuukauden ajalta. Kantaja toteaa, että siitä hyvästä, ettei tosiseikkoja kiistetty pitemmän ajanjakson osalta, komissio kuitenkin myönsi sille sakon määrästä alennuksen, joka on 75 prosenttia pienempi kuin jo myönnetty alennus.

248 Kantaja arvostelee myös komission esittämiä lisäalennuksen rajoittamista 5 prosenttiin koskevia perusteita, joiden mukaan kiistämättä jättäminen ei estänyt sitä esittämästä kaikenlaisia väitteitä ja perusteluja komission toimivallan kiistämiseksi, mikä ei helpottanut komission tehtävää. Kantaja toteaa ainoastaan vedonneensa lainmukaisesti puolustautumisoikeuksiinsa ja vanhentumiseen. Kantajan mukaan komission sitä kohtaan tekemät virheet estivät sitä puolustautumasta ja tekemästä yhteistyötä tosiseikkojen kiistämättä jättämisen lisäksi, koska se ei voinut enää ottaa yhteyttä todistajiin eikä käyttää arkistoja. Kantaja katsoo, että sitä kohdeltiin tämän tilanteen vuoksi eri tavoin kuin muita yrityksiä.

249 Komission mielestä kantajan väitteet ovat merkityksettömiä. Komission mukaan alennus myönnettiin lähinnä väitetiedoksiannon lähettämistä edeltäneen yhteistyön perusteella. Yhteistyöhön perustuva alennus ei ole suhteessa myönnetyn tai kiistämättä jätetyn rikkomisen kestoon. Sakkoa alentamalla hyvitetään komission työn helpottuminen.

250 Komission mukaan kantaja jätti asian kiistämättä toisen väitetiedoksiannon jälkeen, kun ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin oli käytännössä vahvistanut rikkomisen kestoa koskevan komission arvioinnin hylkäämällä rikkomisen kestoa koskevat asianosaisten kanneperusteet edellä 10 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Bolloré antamassaan tuomiossa. Kantajalla ei näin ollut tosiasiallisesti enää muuta mahdollisuutta kuin jättää kiistämättä rikkomisen kesto. Komission mukaan kantajan ilmoitus, että se jätti kiistämättä rikkomisen, koska se ei voinut enää puolustautua, osoittaa lisäksi, ettei se omaksunut tätä kantaa toisen väitetiedoksiannon jälkeen tehdäkseen yhteistyötä komission kanssa.

251 Komission mielestä ei voi olla yllättävää, että se ottaa huomioon, että kantaja on esittänyt useita väitteitä, jotka eivät suinkaan ole helpottaneet sen työtä.

252 Lopuksi komissio toteaa, että kantaja hyötyi entisen tytäryhtiönsä ennen väitetiedoksiantoa tekemästä yhteistyöstä, kun otetaan huomioon komission käytäntö, jossa entisen tytäryhtiön yhteistyötä ei lueta entisen emoyhtiön eduksi. Jos unionin yleinen tuomioistuin katsoo, ettei kantajalle olisi pitänyt myöntää 5 prosentin lisäalennusta, komissio ei vastusta kantajan sakon korottamista.

253 On muistutettava, että oikeuskäytännön mukaan sakkojen alentaminen unionin kilpailulainsäädännön rikkomiseen osallistuneiden yritysten tekemän yhteistyön vuoksi perustuu näkemykseen siitä, että tällainen yhteistyö helpottaa komission tehtävää (edellä 85 kohdassa mainittu asia BPB de Eendracht v. komissio, tuomion 325 kohta; asia T-338/94, Finnboard v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1617, 363 kohta ja asia T-347/94, Mayr-Melnhof v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1751, 330 kohta).

254 Sakon määrän alennus yhteistyötiedonannon nojalla on perusteltu ainoastaan, kun toimitettujen tietojen ja kyseessä olevan yrityksen käyttäytymisen yleisemminkin voidaan katsoa osoittavan, että yritys on harjoittanut todellista yhteistyötä. Kuten yhteistyön käsitteestä, sellaisena kuin sitä on selitetty yhteistyötiedonannossa ja erityisesti tämän tiedonannon johdannossa ja D kohdan 1 alakohdassa, seuraa, alennus voidaan myöntää kyseisen tiedonannon perusteella yksinomaan, jos kyseessä olevan yrityksen käyttäytyminen ilmentää tällaista yhteistyöhenkeä (edellä 33 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 395 ja 396 kohta ja edellä 78 kohdassa mainittua asia Degussa v. komissio, tuomion 383 kohta).

255 Käsiteltävässä asiassa sakon määrää alennettiin 20 prosenttia yhteistyötiedonannon D kohdan 2 alakohdan ensimmäisen luetelmakohdan nojalla sillä perusteella, että Copigraph oli toimittanut komissiolle ennen ensimmäistä väitetiedoksiantoa asiakirjoja ja tietoja, jotka koskivat syyskuun 1993 ja toukokuun 1995 välistä ajanjaksoa ja jotka edistivät rikkomisen olemassaolon vahvistamista kyseisen ajanjakson osalta (ks. päätöksen 2004/337 70, 446, 449 ja 452 perustelukappale sekä riidanalaisen päätöksen 463–466 perustelukappale).

256 Sakon määrää alennettiin riidanalaisessa päätöksessä vielä 5 prosenttia sillä perusteella, että kantaja oli toiseen väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa (vastauksen 118 kohta) ilmoittanut, ettei se enää kiistä tosiseikkoja tammikuun 1992 (mukaan luettuna) ja syyskuun 1993 (pois luettuna) välisen ajanjakson osalta (riidanalaisen päätöksen 471 perustelukappale).

257 Väite, jonka mukaan komissio – koska kantaja jätti kiistämättä tosiseikat pitemmän ajanjakson osalta (kantajan mukaan 25 kuukautta) kuin Copigraph (kantajan mukaan 21 kuukautta) – myönsi kantajan sakon määrään lisäalennuksen (5 prosenttia), joka on 75 prosenttia pienempi kuin päätöksessä 2004/337 myönnetty 20 prosentin alennus, on hylättävä siitäkin riippumatta, että kantajan kiistämättä jättäminen koski ainoastaan 20:n eikä 25 kuukauden pituista ajanjaksoa.

258 On nimittäin todettava, ettei yhteistyötiedonannon mukaista sakon määrän alennusta määritetä suhteessa myönnetyn tai kiistämättä jätetyn rikkomisen kestoon vaan sen mukaan, helpottiko yhteistyö komission työtä konkreettisesti. Kiistämättä jättäminen ajankohtana, jona komissiolla on jo riittävästi todisteita kyseisten tosiseikkojen toteamista varten, ei helpota komission tehtävää (ks. vastaavasti edellä 148 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Erste Group Bank ym. v. komissio, tuomion 288–290 kohta).

259 Tässä yhteydessä on korostettava, että sakkoa oli alun perin alennettu 20 prosenttia sillä perusteella, että Copigraph oli tehnyt komission kanssa yhteistyötä ennen ensimmäistä väitetiedoksiantoa. Kuten komissio totesi, Copigraphin tapauksessa tehdyn kaltainen aktiivinen yhteistyö, jossa tietoja toimitetaan enemmän kuin pelkässä tietopyyntöihin annettavassa vastauksessa, helpottaa komission työtä enemmän kuin pelkkä tosiseikkojen kiistämättä jättäminen väitetiedoksiannon jälkeen.

260 Käsiteltävässä asiassa kantaja on lisäksi jättänyt tosiseikat kiistämättä tammikuun 1992 ja syyskuun 1993 väliseltä ajanjaksolta paitsi ensimmäisen väitetiedoksiannon jälkeen myös vielä sen jälkeen, kun ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin oli edellä 10 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Bolloré antamassaan tuomiossa tarkastellut kaikkia eri kantajien esittämiä rikkomisen kestoa koskevia

kanneperusteita ja hylännyt ne (ks. tuomion 244–371 kohta). Kyseisessä tuomiossa tuettiin komission kantaa, jonka mukaan kokouksilla, joihin päätöksessä 2004/337 mainitut eri yritykset – Copigraph mukaan luettuna – olivat osallistuneet, oli kilpailunvastainen tarkoitus. Näin ollen rikkomisen kestoa koskeva komission arviointi vahvistettiin käytännössä edellä 10 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Bolloré annetussa tuomiossa, vaikka se kumottiin kantajan osalta puolustautumisoikeuksien loukkaamisen vuoksi. Edellä 13 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa PAK annetussa tuomiossa (ks. erityisesti 77–81 ja 97–99 kohta) hylättiin rikkomisen kestoa koskevat valitusperusteet.

261 Näin ollen komissio katsoi perustellusti, ettei se, ettei kantaja toiseen väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa kiistänyt Copigraphin osallistumista rikkomiseen tammikuun 1992 ja syyskuun 1993 välisenä ajanjaksona, tosiasiallisesti helpottanut sen tehtävää (riidanalaisen päätöksen 472 perustelukappale).

262 Koska edellä esitetyllä toteamuksella voidaan jo sellaisenaan perustella se, ettei kantajalle määrätyn sakon määrää enää alenneta, ei voida väittää, ettei komission riidanalaisen päätöksen 473 perustelukappaleessa mainituista syistä kuitenkin myöntämä 5 prosentin lisäalennus ollut selvästikään riittävä.

263 Edellä esitetyn perusteella kuudes kanneperuste on hylättävä siitä riippumatta, mitä väitteitä kantaja esittää niitä komission riidanalaisen päätöksen 473 perustelukappaleessa mainitsemia syitä vastaan, joiden perusteella sakon määrää kuitenkin alennettiin vielä 5 prosenttia (ks. edellä 248 kohta).

264 Kyseisistä väitteistä on kuitenkin todettava, että toisin kuin kantaja väittää, ei ole lainkaan yllättävää, että riidanalaisen päätöksen 473 perustelukappaleessa todetaan, ettei se, että kantaja ”ei enää kiistä tosiseikkoja, estänyt sitä esittämästä kaikenalaisia väitteitä komission toimivaltaa vastaan, mikä ei suinkaan helpottanut komission tehtävää”.

265 Komissio ainoastaan totesi lähinnä, ettei kantajan tosiseikkojen kiistämättä jättäminen perustunut todelliseen tahtoon tehdä komission kanssa yhteistyötä ja siten helpottaa sen tehtävää vaan liittyi erottamattomasti kantajan väitteeseen, jonka mukaan se ei voinut puolustautua komission virheen vuoksi. Kantajan tosiseikkojen kiistämättä jättäminen ei näin ollen perustunut tosiasiallisesti todelliseen yhteistyöhenkeen, jota sakon määrän alentaminen edellyttää (ks. edellä 254 kohdassa mainittu oikeuskäytäntö).

266 Komissio ei näin ollen ole moittinut millään tavoin kantajan puolustautumisperusteita eikä kiistänyt sen oikeutta esittää haluamiaan väitteitä. Komissio ainoastaan totesi, että kantajan on vastattava valitsemiensa puolustusperusteiden seurauksista.

267 Kantajan väite, jonka mukaan komission virhe esti sitä paitsi puolustautumasta myös tekemästä tosiseikkojen kiistämättä jättämisen lisäksi muuta yhteistyötä, minkä vuoksi kantajaa kohdeltiin eri tavoin kuin muita menettelyn kohteena olevia yrityksiä, on hylättävä. Kuten neljättä kanneperustetta tarkasteltaessa jo todettiin, komissio ei nimittäin ollut millään tavoin syyllinen kantajan väitettyyn puolustautumismahdollisuuksien puuttumiseen toisessa hallinnollisessa menettelyssä. Kuten edellä 154 kohdassa todettiin, väitetty puolustautumismahdollisuuksien puuttuminen on sitä paitsi ristiriidassa sen kanssa, että kantaja kiisti rikkomisen keston asiassa T-109/02 nostamassaan kanteessa.

268 Edellä esitetyn perusteella viides valitusperuste on hylättävä.

269 Koska mikään kantajan kumoamista tai muuttamista koskevien vaatimustensa tueksi esittämistä kanneperusteista ei ole perusteltu, kanne on hylättävä kokonaisuudessaan.

Oikeudenkäyntikulut

270 Unionin yleisen tuomioistuimen työjärjestyksen 87 artiklan 2 kohdan mukaan asianosainen, joka häviää asian, velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut, jos vastapuoli on sitä vaatinut. Koska kantaja on hävinnyt asian, se on komission vaatimusten mukaisesti velvoitettava korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Näillä perusteilla

UNIONIN YLEINEN TUOMIOISTUIN (toinen jaosto)

on ratkaissut asian seuraavasti:

1) Kanne hylätään.

2) Bolloré vastaa omista oikeudenkäyntikuluistaan, ja se velvoitetaan korvaamaan Euroopan komission oikeudenkäyntikulut.

Forwood Dehousse Schwarcz

Julistettiin Luxemburgissa 27 päivänä kesäkuuta 2012.

Allekirjoitukset

Sisällys

Tosiseikat 1

Oikeudenkäyntimenettely ja asianosaisten vaatimukset 4

Oikeudellinen arviointi 4

Ensimmäinen kanneperuste, joka koskee Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 ja 7 artiklan sekä perusoikeuskirjan 41, 47 ja 49 artiklan rikkomista 5

Kanneperusteen ensimmäinen osa, joka koskee Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 ja 7 artiklassa sekä perusoikeuskirjan 47 ja 49 artiklassa tarkoitettujen rikosten ja rangaistusten laillisuutta koskevan periaatteen ja oikeusvarmuuden periaatteen sekä Euroopan unionin jäsenvaltioiden tunnustaman rangaistusten yksilöllisyyden periaatteen loukkaamista 5

Kanneperusteen toinen osa, jonka mukaan kantajan kuulemiseen liittyvissä olosuhteissa ei noudateta Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa ja perusoikeuskirjan 41 ja 47 artiklassa vahvistettua oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin eikä puolueettomuusvaatimusta 8

Kolmas kanneperuste, joka koskee yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista 11

Neljäs kanneperuste, joka koskee kohtuullisen käsittelyajan noudattamatta jättämistä ja puolustautumismahdollisuuden puuttumista rikkomisen päättymisen ja toisen väitetiedoksiannon välillä kuluneen ajan vuoksi 12

Toinen kanneperuste, joka koskee vanhentumissääntöjen rikkomista 23

Viides kanneperuste, joka koskee suuntaviivojen rikkomista, rangaistusten yksilöllisyyden periaatteen ja suhteellisuusperiaatteen loukkaamista sekä perusteluvelvollisuuden noudattamatta jättämistä 26

Kanneperusteen ensimmäinen osa, joka koskee sitä, että sakon määrää on kieltäydytty alentamasta menettelyn tosiseikkojen ja oikeudellisten seikkojen perusteella 26

Kanneperusteen toinen osa, joka koskee sitä, että sakon määrää on kieltäydytty alentamasta itsejäljentävän paperin alalla vallitsevan kriisin vuoksi 27

Kanneperusteen kolmas osa, jonka mukaan perusteluvelvollisuutta ei ole noudatettu sakon määrän laskentaan liittyvien parametrien yhteydessä 28

Kuudes kanneperuste, joka koskee yhteistyötiedonannon noudattamatta jättämistä sekä suhteellisuusperiaatteen ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista 29

Oikeudenkäyntikulut 31